

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Studium humanitní vzdělanosti

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

VOLBA POVOLÁNÍ ŽÁKŮ A ŽÁKYNĚ POSLEDNÍCH ROČNÍKŮ
ZÁKLADNÍ ŠKOLY Z HLEDISKA GENDEROVÉ PERSPEKTIVY

CAREER CHOICE BY STUDENTS IN LAST GRADES OF
PRIMARY SCHOOL IN A GENDER PERSPECTIVE

Vypracovala: Lucie Vostárková

Vedoucí práce: PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D

Praha 2015

PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a pouze s využitím literatury, kterou cituji a uvádím v seznamu.“

V Praze dne 23. června 2015

.....

Lucie Vostárková

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě vyjádřila své poděkování PhDr. Ireně Smetáčkové, PhD. za vedení práce, za poskytnuté materiály a cenné rady. Dále bych ráda rovněž poděkovala své rodině a příteli za podporu a motivaci během celého studia.

OBSAH

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1. Vymezení základních pojmů.....	8
1.1 Gender a pohlaví.....	8
1.2 Stereotypy.....	10
1.2.1 Genderové stereotypy.....	10
1.3 Genderová role, genderová identita a její osvojování.....	12
1.3.1 Teorie socializace.....	13
1.4 Volba povolání.....	16
2. Období dospívání.....	17
2.1 Pubescenti z genderové perspektivy.....	19
3. Volba povolání.....	21
3.1 Proces volby povolání.....	22
3.1.1 Eli Ginzberg a jeho spolupracovníci.....	23
3.1.2 Donald E. Super.....	24
3.1.3 Profi-volba z deváté třídy.....	25
3.2 Faktory, jež mohou ovlivnit volbu povolání.....	25
3.3 Genderově (ne)stereotypní volba povolání.....	27
3.3.1 Segregace na trhu práce.....	28
3.3.2 Genderově stereotypní povolání.....	30
4. Gender ve škole.....	31
EMPIRICKÁ ČÁST.....	34
5. Výzkumný cíl a výzkumné otázky.....	34
6. Výzkumná strategie.....	34
7. Metody sběru dat.....	35
8. Výzkumný soubor.....	36
9. Metody zpracování dat.....	37
10. Prezentace výsledků.....	38
10.1 Žáci a žákyně ze ZŠ.....	38
10.1.1 První otázka rozhovoru.....	38
10.1.2 Druhá otázka rozhovoru – mužská povolání.....	39
10.1.3 Třetí otázka rozhovoru – ženská povolání.....	42
10.1.4 Čtvrtá otázka rozhovoru.....	44
10.1.5 Pátá otázka rozhovoru.....	46

10.1.6 Šestá otázka rozhovoru	48
10.2 Studující na vyšším stupni vzdělávání	49
10.2.1 První otázka rozhovoru	49
10.2.2 Druhá otázka rozhovoru.....	50
10.2.3 Třetí otázka rozhovoru	53
10.2.4 Čtvrtá otázka rozhovoru.....	55
10.2.5 Pátá otázka rozhovoru.....	57
10.2.6 Šestá otázka rozhovoru	59
10.3 Shrnutí.....	60
11. Diskuse	61
ZÁVĚR.....	64
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	66
Literatura:	66
Elektronické zdroje:	67
PŘÍLOHY	69
Příloha 1 – Ukázka formy strukturovaného rozhovoru	69
Příloha 2 – Výčet všech povolání	70

ÚVOD

Důvodem vzniku této práce byl můj osobní zájem o genderovou problematiku, zaměření bylo tedy jasné. Taktéž jsem se zabývala studiem vývojové psychologie, takže po konzultaci s mou vedoucí práce vznikl nápad kombinace těchto dvou oblastí - volba povolání žáků a žákyň ZŠ z genderové perspektivy.

Až při studiu na vysoké škole jsem se seznámila s genderovými studii a feministickou problematikou a uvědomila si, jak je společnost zatěžkána stereotypy a předsudky. Setkáváme se s nimi dennodenně a nejsme si jich obvykle ani vědomi. Já nejsem samozřejmě výjimkou. Lidé si během svého vývoje utváří určitou představu o tom, jak vypadá správný muž a správná žena a tyto představy se snaží naplňovat. Ovšem role, které přijímáme jako přirozené, nemusí být dány tím, že jsme se narodili jako holčičky nebo chlapečci.

Má práce se zabývá procesem volby povolání z hlediska genderové problematiky. Vybrat si správný směr nejen vzdělávací, ale i profesní dráhy, je významný avšak nejednoduchý úkol pro každého z nás. Při této volbě, zahrnující několik dílčích kroků, je nutné znát nejenom sami sebe, ale také požadavky konkrétních povolání na trhu práce. Pak naše volba může být úspěšná. Chceme-li v naší společnosti usilovat o rovné příležitosti na trhu práce, je potřeba mít alespoň základní znalost genderové oblasti a jejích stereotypů.

Před první zásadní rozhodnutí o další vzdělávací dráze jsou žáci a žákyně postaveni na konci povinné školní docházky. Studující si volí, zda půjdou na střední odborné školy či učiliště, nebo si zvolí gymnázia, čímž si obvykle předurčí další studium na vysokých školách. Genderové stereotypy ovšem mohou ovlivňovat naše uvažování o profesích a následkem toho pak můžeme vyloučit povolání, která by nás bez jejich vlivu mohli zajímat. Volba povolání by měla být podložena individuálními dispozicemi a schopnostmi, nikoliv tlakem genderových stereotypů, jež jsou zakořeněny v naší společnosti.

Pokusit se o uvědomění a nabourání těchto stereotypních představ můžeme již u žáků a žákyň ZŠ. Rozhodla jsem se tedy zjistit, jaký názor na genderovou segregaci povolání na trhu práce mají současní studující posledních ročníků ZŠ a jestli se nějak liší názory dívek a chlapců. Taktéž srovnávám tyto závěry se skupinou studentů

a studentek vyššího stupně vzdělávání, tedy se studujícími na středních a vysokých školách.

Práce je rozdělena do dvou hlavních celků – teoretická a empirická část. V teoretické části představuji základní pojmy, které jsou stěžejní pro pochopení tématu. Vymezuji oblast genderu a genderových stereotypů. Popisuji vývojové období dospívání, kterým prochází můj cílový výzkumný soubor. Pojednávám o procesu volby povolání a uvádím faktory, které nás mohou během této volby ovlivňovat.

V empirické části se věnuji svému výzkumnému šetření, jehož cílovou skupinou jsou žáci a žákyně posledních ročníků ZŠ. Vedlejší skupinou, pomocí které provádím porovnání s cílovou skupinou, jsou studující na vyšším stupni vzdělávání. Metodou sběru dat jsou strukturované rozhovory, které byly provedené studujícími v kurzu *Gender a škola*, jenž byl veden mou vedoucí práce, a já je obdržela ke zpracování. V analýze dat podávám rozbor všech otázek rozhovoru. Porovnávám mezi sebou žáky a žákyně a studenty a studentky. Na závěr shrnuji srovnání obou skupin mezi sebou. V diskusi porovnávám výsledky vlastního výzkumu s teoretickou částí, která je podložena literaturou z této oblasti. K práci přikládám formu strukturovaného rozhovoru a tabulku s výčtem jmenovaných povolání.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Vymezení základních pojmů

Cílem této kapitoly je předložit téma genderové problematiky a volby povolání pomocí základních pojmů. V kapitole představím pojmy gender, gender a pohlaví, genderové stereotypy, genderová identita, role a jejich osvojování, teorie socializace a dále volba povolání. Věnuji se tak tématům, která pokládám za relevantní vzhledem k zaměření mé práce, a výzkumu, který prezentuji v analytické části.

1.1 Gender a pohlaví

Jelikož jsou gender a pohlaví významově rozdílnými pojmy a patří mezi základní pojmy mé práce, je nutné uvést, v čem se od sebe liší.

Termín „*gender*“ poprvé použil ve svém článku J. Money (1955) ve spojení s ženským a mužským. Pojem definoval pro mužskou a ženskou identitu, která plyne ze sebezpůsobnosti, tvrzení a chování jedince (Janošová, 2008). U nás je někdy pojem překládán jako „*rod*“, ale častěji převládá již zdomácnělý „*gender*“. V akademickém prostředí převládá názor, že by se pojem neměl překládat, neboť český výraz nám asociuje vrozené atributy člověka, a tím se pak vytrácí smysl, kvůli němuž byl termín *gender* zaveden. Fenomémem *gender* se zabývají *genderová studia* (angl. „*gender studies*“), jež jsou zavedenou společensko-vědní disciplínou (Czabanová, 2007).

Ve Velkém sociologickém slovníku (1996, s. 339) je *gender* charakterizován jako termín, který se používá pro skupiny vlastností a chování utvářené kulturou a spojované s obrazem ženy či muže. Tento sociologický přístup vychází z práce Margaret Mead *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (1935), podle níž je *gender* společenskou konstrukcí a pohlaví biologickou charakteristikou.

Podle Renzettiho a Currana (2005, s. 20) „*je pohlaví biologická danost (být mužem či ženou), která slouží jako základ, na němž lidé konstruují společenskou kategorii zvanou gender (maskulinitu či femininitu)*“.

Oakley ve své knize (2000, s. 121) uvádí, že „*pohlaví je biologický termín, gender je pojem psychologicko-kulturní*“. Mohlo by se zdát, že jde pouze o dva způsoby

pohledu na tutéž věc. Ve skutečnosti být ženou či mužem není záležitostí jen genitálií, ale i oblečení, gestikulace, povolání a osobnosti.

Janošová rozumí pojmu pohlaví (angl. „sex“) jako termínu, který se používá tehdy, pokud mluvíme o rozdílech mezi mužem a ženou na úrovni biologické. Tyto rozdíly jsou z hlediska vývoje a z kulturně-sociálního hlediska konstantní. Existovaly ve všech minulých i současných lidských seskupeních (Janošová, 2008). I když v různých společnostech se liší váha genderu jako strukturujícího prvku a rovněž známe společnosti, které nemají dichotomické členění genderu.

Naopak pojem rod (angl. „gender“) vyjadřuje rozdíly mezi mužem a ženou spočívající v sociálních a kulturních vzorcích lidského chování. Z hlediska vývoje a společensko-kulturního kontextu jsou tyto rozdíly proměnlivé a mezi kulturami najdeme velkou rozmanitost. Tím, jak daná kultura vymezuje „mužské“ a „ženské“, vypovídá do určité míry i o charakteru vztahů mezi její ženskou a mužskou populací (Janošová, 2008). Každá společnost pak věří, že právě její vymezení, co je „ženské“ a co „mužské“, odpovídá biologické dualitě pohlaví (Oakley, 2000).

Rozdíl mezi pohlavím a genderem můžeme zakončit takto: *„Pohlaví je mužské a ženské; gender je mužskost a ženskost – co znamená být mužem či ženou. Zatímco se biologické pohlaví liší velmi málo, gender se liší výrazně“*¹ (Kimmel, 2000, s. 3). Česky je gender označován jako maskulinita (mužskost) a femininita (ženskost).

Podle Simon de Beauvoire se mužem či ženou nerodíme, nýbrž se to prostřednictvím socializace učíme. Tento proces je pak závislý na tom, v jakém kontextu se jedinec nachází, tedy v jaké společnosti, kultuře a době. Musíme brát ohled na to, v jakých otázkách se odvoláváme na biologické pohlaví a v jakých bereme v úvahu sociální, kulturní a historický kontext. *„Stále zůstává záhadou, jak lidský jedinec uchopí to, co mu bylo dáno biologicky, a promění to ve scénář společenské role“* (Oakley, 2000, s. 8).

¹ Vlastní překlad z anglického originálu: *„Sex is male and female; gender is masculinity and femininity – what it means to be a man or a woman. While biological sex varies very little, gender varies enormously.“*

1.2 Stereotypy

V sociologickém slovníku je stereotyp (z řec. stereos = pevný; typos = ráz) charakterizován jako stabilní prvek v našem vědomí. Je to psychický mechanismus, jenž reguluje vnímání a hodnocení určitých skupin jevů a ovlivňuje tak postoje, názory i chování. Lidé mají ve svém vědomí různé strnulé představy, které hrají významnou roli jako předem daná schémata uvažování, vnímání a hodnocení nových jevů. Stereotypy, pokud nejsou přebírány z jiných zdrojů, se utvářejí na základě vlastní zkušenosti, která se může formovat přeceněním jednotlivé situace či události. I když se stereotypy mění velice pomalu, nemají zcela neměnný charakter (Linhart, Vodáková, Petrušek, 1996).

Na stereotypy pohlížíme ze dvou vzájemně se doplňujících pohledů. Z jednoho pohledu jsou stereotypy prezentovány ze strany jednotlivce, z druhého pohledu jsou reprezentovány jako součást sociální struktury společnosti, sdílené v rámci určité kultury (Macrae, Stangor, Hewstone, 1996).

Jak uvádí Výrost a Slaměník (2008), stereotypy jsou soubory charakteristik, které popisují určitou skupinu nebo kategorii lidí. Stereotypy jsou sdílené, což znamená, že v daném společenství se lidé shodnou v tom, jaké charakteristiky má určitá skupina jevů či lidí. Obsahují alespoň jeden identifikační znak, který je dané skupině společný a na jehož základě jsou připisovány další charakteristiky všem příslušníkům společenství. Na jeho základě si vytváříme jakousi šablonu, podle které pak hodnotíme ty skupiny jevů a lidí, které se k němu vztahují. Stereotypy jsou prostřednictvím socializace přebírány v průběhu vývoje a tradicí jsou dále udržovány, nevznikají na základě zkušenosti individua.

V našem každodenním životě narážíme na velké množství stereotypů. Mohou se týkat jak etnických skupin, tak národnostních příslušníků, dále osob rozličných profesí a v neposlední řadě samozřejmě žen a mužů, neboli genderových stereotypů, čímž se budeme v našem případě hlavně zabývat (Výrost, Slaměník, 2008; Nakonečný, 1999).

1.2.1 Genderové stereotypy

Genderové stereotypy jsou popisy, jež nám zjednodušují vnímání toho, jak má vypadat, jaké má mít dispozice a jak se má projevat „femininní žena“ či „maskulinní muž“. Lidé nad nimi uvažují bipolárně, což znamená, že normální žena nemá žádné mužské

rysy a naopak. Genderové stereotypy se tedy vztahují k sociálním rolím žen a mužů. Jde o všeobecné předpoklady týkající se charakteru, vlastností, zájmů, způsobu chování, volby povolání či vzhledu.

V naší společnosti budeme ženám připisovat například citlivost a empatii, nepříliš zdatné technické založení, velký zájem o rodinu a menší pak o kariéru. Představíme si je často v šatech, ale nepřipadá nám nijak zvláštní, když nosí kalhoty. Naopak muž v sukni by většinu lidí překvapil, někoho by mohl dokonce polekat. Dále u mužů budeme předpokládat drsné až agresivní chování, nevelké projevy citů, logické myšlení, technickou zdatnost, nezávislost a soutěživost. Očekáváme mužské budování pracovní kariéry a různé sportovní aktivity (Renzetti, Curran, 2005).

Genderové stereotypy bývají obecně platné, protože se předpokládá, že charakteristiky utvářející genderové stereotypy jsou společné všem příslušníkům daného pohlaví. Na základě těchto stereotypů si utváříme své mínění o osobách, s kterými se setkáváme a předpokládáme, že naše představy naplní. Pokud naše představy naplněny nejsou, jednotlivce se nám jeví jako abnormální a často ho předem odsuzujeme. J. S. Hyde (2005) na základě rozsáhlých meta-analýz, které provedla v posledních dvou desetiletích 20. století, zdůrazňuje, že muži a ženy si jsou mnohem podobnější, než že by byli rozdílní. Ženy i muži se mezi sebou odlišují více v oblasti svých zájmů a charakteristikách mezilidských vztahů, tedy to co je ovlivnitelné výchovou, než v oblasti osobnostních rysů a schopností (Oakley, 2000; Janošová, 2008). Musíme si tedy připomenout, že naše představy o tom, jak má vypadat „správný muž“ a „správná žena“, jsou proměnlivé jak místně, tak časově. Společnosti se ve svém pojetí, které je zakotveno ve společenských institucích (jako jsou hospodářství, politický a vzdělávací systém, náboženství aj.), od sebe liší (Renzetti, Curran, 2005). Rozdíly mezi pohlavími jsou v obecném povědomí příliš zdůrazňovány a uměle zvětšovány. V současné době existují mnohem větší rozdíly v projevech mužů a žen střední a starší generace než u generace mladší. Ženy a muži jsou si více podobní dnešní době ve srovnání s minulostí. Jedná se hlavně o aspekty nezávislosti, zaměstnanosti, iniciace vztahu či unisexuální úpravy zevnějšku (Plaňava, 1998 in Janošová, 2008)².

Genderové stereotypy se týkají i povolání. V každé společnosti jsou obecně známá povolání, která se považují za typicky „ženská“ nebo naopak typicky „mužská“.

² Tento proces byl nazván v sociální psychologii *labilizací a konfúzí mužské a ženské role*.

Tyto rozdíly mohou vést až k diskriminaci na trhu práce a dost často jsou předmětem předsudků. Ovšem tomuto tématu se budu věnovat v pozdějších kapitolách. Nyní si představíme, co vůbec znamená genderová role a genderová identita.

1.3 Genderová role, genderová identita a její osvojování

Pojem *role* v našem případě chápeme jako „*soubor směrnic, předpisů a pravidel chování, určujících pohlavně specifické chování osobnosti*“ (Karsten, 2006, s. 63). Jedná se o chování očekávané od jedince v určité sociální pozici. Role není chování produkované jedincem, je to tlak, který je na jedince vyvíjen z okolí. Na rozdíl od *identity*, která je vnitřním vědomím sebe sama.

Podle Janošové (2008, s. 42) je genderová identita „*vnitřní a ryze privátní složka lidské osobnosti. Tvoří ji genderové atributy, které jedinec prožívá jako vlastní*“. V případě genderové identity mluvíme o vnitřním pocitu, o vědomí sebe sama jako ženy či muže. Je to součást naší osobní identity. Kimmel (2003) pak dodává, že je tvárná a proces socializace probíhá celý život a my v něm nejsme v roli pasivních příjemců, ale naopak v roli aktivních činitelů. Genderová identita je součástí našeho *Já*, ale nemusí se vždy navenek projevit. Oproti tomu genderová role obsahuje i vnější projevy, s nimiž se jedinec neshoduje (Janošová, 2008).

Děti dostávají od společnosti, v které vyrůstají, předlohy, podle nichž zpracovávají svou genderovou roli. Oakley (2000) uvádí, že děti se svým rolím neučí od rodičů mechanicky, ale spíše se s ním identifikují. Tím, že se s nimi rozdílně zachází a jsou utvrzovány ve svém „správném“ či „špatném“ chování, se učí chovat podle přisouzeného pohlaví. Kromě toho jsou také vystaveni konkrétním pokynům o „správném“ dívčím, nebo naopak chlapeckém oblečení. Toto rozlišení začíná již po porodu, kdy například v porodnici bývá novorozeně zabaleno do růžové dečky, pokud jde o dívku, nebo do modré, pokud jde o chlapce. Rozdělují se i druhy hraček podle pohlaví (Renzetti, Curran, 2005; Karsten, 2006). Pod typickými hračkami pro děvčata si asi většina z nás představí panenky a hračky napodobující domácnost. Chlapci si hrají s auty, různými konstruktérskými hračkami (např. lego) nebo se zbraněmi, které podněcují agresivitu (Karsten, 2006).

Jak probíhá proces osvojování? Svou genderovou identitu si formujeme v raném dětství pomocí genderové socializace. Socializace je proces, pomocí něhož si lidé

předávají společenské hodnoty a normy, zahrnující i ty, jež se týkají genderu. Genderová socializace je tedy proces, během kterého se učíme, co znamená být v naší kultuře „mužem“ a co „ženou“. Socializace trvá celý život, my se zde zaměříme na rané dětství.

Genderová socializace probíhá pomocí signálů, jež jsou skrytě přenášeny z dospělých na děti. Jsou to způsoby, jimiž jednají dospělí navzájem mezi sebou i s dětmi, dále pomocí knížek, hraček a oblečení, jak bylo již zmíněno výše. Nejen že jsou děti ovlivňovány výchovou rodičů při učení své genderové role, ale již ve 2 měsících dítě rozliší vyšší (ženský) a nižší (mužský) hlas. Právě gender je jedním z prvních mentálních filtrů, pomocí něhož jedinec zpracovává informace o svém sociálním okolí (Janošová, 2008). Jsme schopni pozorovat rozdíly v chování u děvčátek a chlapců už v batolecím věku, kdy děti dávají přednost určitým genderově stereotypním hračkám. Ve dvou letech si jsou vědomy vlastního genderu i genderu ostatních a kolem třetího roku začínají hodnotit určité vlastnosti a chování genderově stereotypním způsobem. Získané informace si děti upevňují skrze schéma „buď-nebo“. Po celkově nehybném období mezi 5-9 rokem nastupuje relativně stabilní, v němž děti přijímají informace, které se stereotypům mohou i vymykat (Janošová, 2008).

1.3.1 Teorie socializace

Existuje několik teorií genderové socializace, které vysvětlují vznik genderové identity v dětství. Já představím podle autorů Renzetti a Curran (2005) čtyři základní z nich.

Historicky nejstarší je *psychoanalytická teorie*, jejímž autorem je známý Sigmund Freud. Podle této teorie vývoj genderové identity závisí na vývoji specificky pohlavního sebeuvědomění jedince buď jako dívky nebo chlapce. Podle Freuda je základem pohlaví i genderu „sexualita“ (Oakley, 2000). Děti během svého vývoje prochází několika fázemi, přičemž během prvních dvou se od sebe chlapci a dívky příliš neliší. Rozdíl nastává až kolem tří, čtyř let během třetí fáze – *falické*, kdy si děti začnou uvědomovat své genitálie a jejich rozdíly od opačného pohlaví. Během tohoto stadia dochází k Oidipovskému a Elektrinu komplexu, jehož konečným důsledkem je identifikace dítěte s rodičem stejného pohlaví. Dívka či chlapec utváří vlastní chování podle vzoru matky či otce a tato identifikace probíhá rozdílně u obou pohlaví. U dívky se projevuje závist penisu, u chlapce zase kastroční úzkost. Všechny genderové vzorce

chování navíc Freud považuje za neměnné. Nicméně tento koncept naráží na mnohá úskalí, díky nimž byl a stále zůstává předmětem značné kritiky. Dnešní empirické výzkumy dokonce tuto teorii z mnohých důvodů vyvracejí (Renzetti, Curran, 2005).

Teorie sociálního učení, čerpající z behaviorismu, se zaměřuje na empiricky pozorovatelné události a jejich důsledky. Základní myšlenkou této teorie je posilování. Dítě se chová určitým způsobem, po kterém následuje reakce rodiče. Pokud se objevuje odměna, zvyšuje se pravděpodobnost, že se chování bude opakovat, následuje-li trest, chování se bude vyskytovat méně. Jak uvádí Oakley (2000, s. 135), u této teorie dítě přemýšlí asi takto: „*Chci odměnu a vždycky mě odmění, když dělám chlapecké (dívčí) věci. Takže chci být chlapec (dívka)*“. Děti se učí nejen posilováním, ale také modelováním (nápodobou), přičemž oba procesy se navzájem doplňují. Tato teorie bývá kritizována za to, že nebere v potaz rozdílné kognitivní schopnosti dětí a možnost, že se do celého procesu samy zapojují.

Této kritice se snaží čelit *kognitivně-vývojové teorie*, které vycházejí z psychologů Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga. Dle těchto autorů děti prochází několika různými stádii vývoje, během kterých si vytvářejí schémata, pomocí nichž se orientují ve světě. A jedním z těchto schémat je právě pohlaví. Pokud srovnáme uvažování dítěte s teorií sociálního učení podle autorky A. Oakley (2000, s. 135), vyjde nám postup opačný: „*Jsem chlapec (dívka), proto chci dělat chlapecké (dívčí) věci a proto za ně budu odměněn*“. Dítě si podle obhájců této teorie utváří svou genderovou identitu ve věku od 3 do 5 let. Kritika této teorie spočívá v přílišném důrazu na dítě samotné a opomíjení vlivu kultury a jiných lidí v jeho okolí, kteří se samozřejmě na jeho socializaci podílejí. Velkou nevýhodou zůstává, že Kohlberg dělal své výzkumy na chlapcích a generalizoval to pak na celkovou populaci, tedy i na dívky (Kimmel, 2000).

Na závěr si představíme teorii psycholožky Sandry Bem, která zkoncipovala alternativní teorii procesu získávání genderu. Ve své práci budu vycházet právě z její teorie, neboť mi přijde nejrelevantnější a její koncepty a závěry podporuje mnoho výzkumů.

Teorii Bem známe jako „*optická skla kultury*“, neboť autorka vysvětluje, že „*kultura každé společnosti sestává ze souboru skrytých předpokladů ohledně toho, jak by členové dané společnosti měli vypadat, uvažovat, cítit a jednat*“ (Renzetti, Curran, 2005, s. 103). Tyto předpoklady neviditelně, ale přesto systematicky reprodukují

konkrétní vzorce chování a myšlení generaci po generaci. A právě tyto předpoklady nazývá Sandra Bem „optickými skly“. My si zde představíme optická skla genderová a tím jsou genderová polarizace, androcentrismus a biologický esencialismus³. *Genderová polarizace* znamená, že ženství a mužství se definuje jako polárně opačná pohlaví tím způsobem, že muži přijatelné chování a postoje nejsou považovány za vhodné pro ženy a naopak. Tato podstata je brána jako jeden ze základních principů společenského uspořádání. To, že jsou muži vnímáni jako nadřazení ženám, se schovává pod termínem *androcentrismus*. Navíc se pod tímto pojmem skrývá i fakt, že muži jsou bráni jako určitý standard, podle něhož se odvozuje i ženské prožívání světa. A nakonec *biologický esencialismus* vysvětluje předchozí dvě přesvědčení jako produkt vrozených biologických rozdílů, jenž je zcela přirozený a neměnný.

Autorka se nejvíce zajímá o to, jak vlastně tato optická skla usazují ženy a muže do stereotypních podob, jež jsou vytvářeny kulturou. Tato optická skla se z kultury do vědomí jedince přenášejí pomocí tzv. meta-sdělení, jež jsou ponaučením o tom, co je důležité, co se oceňuje a jaké rozdíly mezi lidmi jsou z pohledu kultury významné. Díky tomuto procesu a procesu socializace (enkulturace) se postupem času člověk stává ve své kultuře „domorodcem“ a nedokáže pak oddělit realitu od toho, jak je realita konstruována kulturou. Překrývání těchto dvou realit si člověk může uvědomit, když navštíví kulturu cizí, jíž zvyky mu mohou připadat zvláštní až šokující. Bem ovšem nevnímá děti jako pouhé pasivní příjemce kultury, podle ní je „*dítě schopno přijímat kulturní signály proto, že v okolním světě samo aktivně vyhledává stabilní vzorce*“ (Renzetti, Curran, 2005, s. 105). Navíc v období kdy člověk vstupuje do dospělosti, na něj již nepůsobí pouze kultura, začíná sám sebe i ostatní hodnotit v rámci přijatých skel polarizace a androcentrismu. Společností předávané hodnoty, normy a zvyky přijme jedinec za své a připadají mu přirozené, vlastně dané přírodou tím, že jsme se narodili jako žena či muž. Jako řešení k této situaci Bem navrhuje „optiku individuálních rozdílů“, která by zdůrazňovala pozoruhodnou rozmanitost jednotlivců v rámci skupin (Renzetti, Curran, 2005).

³ Platí pro euro-americkou kulturu.

1.4 Volba povolání

Vymezení *volby povolání* je poměrně široké, existuje několik definic. Setkáme se s pojmy jako kariérové rozhodování, volba povolání, prvotní volba povolání, volba střední školy, volba další vzdělávací cesty/dráhy, profi-volba, kariérové poradenství a dalšími. Ovšem ani jednotliví autoři se neshodují ve vymezení těchto pojmů (Hlad'o, 2012). Jako příklad uvádím definici z Pedagogického slovníku (Průcha, Walterová a Mareš, 2003, s. 274), podle kterého je volba povolání „*proces zahrnující rozhodování o volbě studia nebo přípravy na povolání, konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka*“.

Pro svou práci bych zvolila užší pojem - *prvotní volba povolání*. V rámci prvotní volby povolání dochází u žáků a žákyň na konci povinného vzdělávání ke zvažování celkové profesní orientace, hledání vhodného studijního či učebního oboru a výběru konkrétní střední školy (Hlad'o, 2012).

Toto rozhodnutí dělají žáci a žákyň v poměrně brzkém věku, kdy často ještě nemají jasnou představu o své budoucí kariéře, anebo se jejich představa může ještě nejednou transformovat. Pro velkou většinu žáků a žákyň nastává zlomové období na konci povinné školní docházky v průměrném věku patnácti let, kdy se rozhodují o své následující vzdělávací dráze a budoucí profesi. Volba střední školy není jednorázovým činem, nýbrž výsledkem dlouhodobějšího procesu, který je ovlivněn řadou okolností. Tyto vlivy se dají rozdělit do tří složek: *vlivy individuální* (schopnosti, vlohy, vlastnosti, zájmy a životní hodnoty), *vlivy sociální* (tvořeny aktuálním okolím jedince, které vyvíjí vůči člověku očekávání, kterým se on/ona snaží dostát) a *vlivy kulturní* (působení norem, hodnot a kulturních vzorců prostředí, v němž jedinec žije) (Smetáčková, Vlčková, 2005). V neposlední řadě je výběr střední školy ovlivněn dalším faktorem, a tím je provázanost vzdělávání a uplatnění na trhu práce, kterým se výzkumy zabývají, avšak jejich spolehlivost je v dlouhodobé perspektivě relativizována.

Jak jsme si právě ukázali, na pojem volby povolání se dá nahlížet z mnoha úhlů. V mé práci se zabývám hlavně prvotní volbou povolání, nicméně si musíme být vědomi, že profesní volba je celoživotní dráha naplněná mnoha rozhodnutími, které zahrnují jak výběr vzdělávací dráhy, tak později i kariérní dráhu. V pozdějších kapitolách si uvedeme, čím vším a do jaké míry jsou adolescentní dívky a chlapci při výběru dalšího studijního a pracovní směřování ovlivňováni.

2. Období dospívání

Tato kapitola se zaměří na mou cílovou skupinu z hlediska vývojového období pomocí charakteristik vývojové psychologie. Ke konci také zařadím děti v období dospívání do genderové perspektivy.

Cílovou skupinou jsou žáci a žákyně devátých ročníků základní školy, kteří se obvykle nachází ve věkovém rozmezí od 14 do 15 let⁴. Tuto skupinu řadíme do tzv. *období dospívání* neboli adolescence. Jelikož toto období začíná mezi 11. a 12. rokem a trvá až do 20. roku života, upřesníme si, že žáci a žákyně posledních tříd základní školy můžeme zařadit do ještě užšího období – *období pubescence*⁵ (zhruba 13 – 15 let).

Během této životní etapy dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: psychické, sociální a somatické⁶. Mnoho změn je primárně biologického původu, ale samozřejmě velký vliv mají socio-kulturní faktory. Nesmíme opomenout vliv kultury a místa, kde člověk vyrůstá. Nejvíce nápadné jsou tělesné změny spojené s pohlavním dozráváním, tedy s pubertou. V souvislosti s těmito změnami dospívající začíná více hodnotit svůj zevnějšek, mění se jeho sebepojetí a zabývá se reakcemi okolí. Vzhledem k hormonálním změnám v těle se mění emoční prožívání, které je plné výkyvů. Pozorujeme hlavně změny nálad, které bývají často negativní, jsou nestálé, impulsivní a nepředvídatelné⁷. Emoční nestálost zhoršuje i koncentraci pozornosti, což se projevuje při učení a odráží se to na školních výsledcích (Langmeier a Krejčířová, 2006; Vágnerová, 2012).

V rámci celkového vývoje dochází i ke změně způsobu myšlení, neboť dospívající začíná, oproti předchozím obdobím, uvažovat abstraktně, dokonce i o variantách, které reálně neexistují. Tedy z úhlu kognitivního vývoje pubescent/ka dosahuje dalšího, vyššího stupně logického myšlení – systému *formálních operací*, který popsal Piaget. „*Konkrétní operace se samy berou za objekt dalších operací, tj. vyvozují se soudy o soudech, myslí se o myšlení,*“ jak vysvětlují Langmeier a Krejčířová

⁴ Pokud mělo dítě odklad, může na konci povinné školní docházky dosahovat i 16 let.

⁵ Můžeme se setkat s různými termíny. Například Vágnerová (2012) toto období nazývá *ranou adolescencí*.

⁶ Souhrnně se tyto změny označují jako změny pubertální.

⁷ Langmeier a Krejčířová (2006) upozorňují, že emoční labilita se týká hlavně Evropanů a Severoameričanů, neboť již antropologické studie Meadové (1953) v tichomořských ostrovech nepotvrdily přímou spojitost emočních krizí s pohlavním zráním. Z toho by vyplývalo, že labilita není primárně výsledkem hormonálních výkyvů, ale spíše socio-kulturním konstruktem – od dospívajících jsou takové projevy očekávány a akceptovány.

(2006). Vrcholu formálních operací dosahuje pubescent právě kolem 15 let. Dospívající prochází taktéž rychlým rozvojem motorických, percepčních a dalších schopností, jež vedou k novým zájmům o sport, hudbu, umění, filmy apod. Následně mohou přijít první pokusy o vlastní umělecké projevy a tvorbu.

Vzhledem k tomu, že se dospívající snaží osamostatnit a odpoutat od dřívější závislosti na rodičích, začínají pro něj být významnější vztahy s jeho vrstevníky. Mění se chování mezi dívkami a chlapci a do života vstupují první lásky. Tyto změny přivádějí pubescenta do nových neznámých situací a vedou ke ztrátě starých jistot. Avšak jedinec se v tomto věku potřebuje rozvíjet, přílišná péče rodičů by tak mohla osobnímu rozvoji spíše škodit. Rozvojem určitých kompetencí dospívající postupně dokazuje sobě i svému okolí, že jeho míra závislosti se zmenšuje. Jako obrana proti nejistotě mu pak slouží potvrzení těchto kompetencí. S pocitem jistoty dále souvisí i potřeba citové akceptace, jedná se hlavně o potřebu přijatelné pozice ve světě. Svou pozici si adolescent musí vydobýt, již není jako v dětství akceptováno jakékoliv chování, musí si ji něčím zasloužit. Pokud byl základní vývoj trvalejší jistoty v prvních letech života, kdy je nejpodstatnější, uspokojivý, pak jsou proměny spojené s dospíváním jen dočasného charakteru. Pubescent musí splnit svůj úkol dosažení nové přijatelné pozice a tím si potvrdit určité jistoty. Součástí vývojového úkolu dospívání je bezpochyby dosažení stabilního pocitu vlastní identity, ujasnění toho „kým jsem a jaký jsem, kam směřuji a kam patřím“.

Nedílnou součástí tohoto období je volba povolání. Do té doby jde u dítěte o roli fantazie a přání, čím by chtělo jednou být. Nehodnotí své schopnosti a kritéria, která daná práce vyžaduje. V období pubescence ovšem přichází volba budoucího povolání s přechodem ze základní na střední školu a stává se významným krokem v životě dospívajícího. Podle Hořánkové a kol. (1995, in Hlad'o, 2012) jsou pro adolescenty typické poměrně široké nevyhraněné zájmy a jejich kolísavost. Poznání vlastních zájmů – toho, co člověka baví, patří do základních podmínek rozumné volby povolání. Proto při kariérovém rozhodování žáků a žákyň je důležitá nejen subjektivní spokojenost s volbou, ale i shoda osobnostních dispozic s požadavky světa vzdělávání a práce. Jejich rozhodnutí není pouze jejich volbou, bývá ovlivněno především rodiči, vrstevníky a učiteli.

2.1 Pubescenti z genderové perspektivy

Rozdíly mezi ženským a mužským genderovým pohlavím nalezneme i během vývojových úkolů, kterým čelí dospívající mládež. V pubertě jde tedy hlavně o to, aby se jedinec dokázal vyrovnat sám se sebou a navázal uspokojující vztahy s vnějším světem. Je to období, kdy společnost očekává, že si pubescenti začínají vytvářet určité sebepojetí a vlastní identitu jako nastávající žena či muž. Rozvoj genderové identity je nyní mnohem více záležitostí vědomou, než tomu bylo doposud. (Janošová, 2008; Karsten, 2006; Lippa, 2009).

U mladých dívek se tyto kroky odehrávají hlavně v oblasti mezilidských vztahů (ve smyslu vztahů s ostatními, sociálními rolemi a povinnostmi) a přijímání vlastního těla v důsledku tlaku na ženskou krásu. U mladistvých chlapců se odehrávají především vzhledem k vlastní osobě, sami sebe chápou jako nezávislé, hodnotí své individuální úspěchy a schopnosti. Dívky zůstávají v blízkém kontaktu s důvěrně známými osobami – obvykle s kamarádkami, s kterými si navzájem pomáhají a sdílejí pocity. Tím rozvíjejí své kompetence v sociální oblasti. Naopak chlapci obvykle tvoří větší skupinové party, ale snaží se i postavit zkouškám puberty pomocí vlastních sil (Janošová, 2008; Karsten, 2006; Lippa, 2009).

Velkou roli v tomto období hraje sebepojetí. U dospívajících dochází k růstu egocentrismu, jenž se mimo jiné projevuje větší introverzí. Díky empatii dokáže pubescent vnímat situace i očima druhých a reflektuje i vlastní pohnutky. Dívky jsou obecně vystavovány silnějšímu společenskému tlaku vzhledem k tomu, jaké jsou na ně kladeny požadavky spojené s představami o roli dospělé ženy. Jejich dospívající tělo často vede rodiče k obavám o přehnanou pozornost okolí a jsou upozorňovány na nebezpečí předčasné sexuality či zneužití. Mužská role s sebou přináší jakousi větší svobodu a společenskou prestiž, a tak jsou pro chlapce požadavky spojené s představami o roli dospělého muže mnohem přijatelnější než pro dívky (Janošová, 2008; Karsten, 2006).

Vzhledem ke zkušenostem a zážitkům, které mají dospívající dívky v tomto životním období, je obvyklé, že v nich vyvolávají negativní sebehodnocení. Z psychologických výzkumů pro to existuje mnoho důkazů (Renzetti, Curran, 2005). Pokud např. dívka dostane jedničku z písemné práce z matematiky, okolí v tom běžně vidí výsledek snahy nebo dokonce jen souhru náhod (dívka měla šťastný den/příliš

jednoduché úlohy). Naopak pokud chlapec uspěje, věří si, že má zvláštní talent pro matematiku a jeho známka je zasloužená za jeho výkon. Ovšem když neuspěje v typicky dívčím předmětu (např. jazyky), pohlíží se na situaci jako na náhodnou (chlapec neměl šťastný den/příliš těžké úlohy). Dívka ve stejném případě prostě nemá nadání. Z toho jasně vyplývá, že dospívající chlapci, jimž se dostává potvrzení o jejich schopnostech, tak mají, oproti dívkám, mnohem větší posilu ve výstavbě pozitivního pocitu vlastní hodnoty. Díky těmto zkušenostem jsou dívky častěji „motivovány neúspěchem“ a chlapci „motivováni úspěchem“. Děvčata své úspěchy svádí na vnější příčiny, zatímco za neúspěch berou plnou odpovědnost – je to výsledek jejich neschopnosti. Chlapci se naopak ke svým úspěchům hrdě hlásí a neúspěchy připisují vnějším příčinám. Očekává se od nich, že se budou prosazovat, dokonce i agresivní chování se setkává do určité míry s pochopením, protože nahromaděná síla se přeci musí nějakým způsobem ventilovat. Při podobných formách výchovy a socializace mohou jen těžko nabýt kompetencí v mezilidských vztazích a porozumění druhým.

Výrazný genderový rozdíl jsme mohli nalézt v péči o vzhled. U dívek je typický zvyšující se zájem o svůj vzhled s nástupem puberty. Společnost na ně vyvíjí tlak ohledně péče a ony napodobují to, co je zrovna v módě. Nežřídko pak dochází k poruchám příjmu potravy po vzoru vyzáblých modelek. V rozporu s tímto tlakem může být na dospívající ženy vytvářen i nátlak opačný, a tím je požadavek decentnosti a ctnosti, původně definovaný náboženskou tradicí. Od chlapců se neočekává přílišná péče o vzhled, nicméně v posledních desetiletích se tento genderový rozdíl pomalu vytrácí. Chlapci se ovšem snaží být co nejvíce nenápadní v péči o svůj vzhled. Dívky se touto péčí hlavně snaží potvrdit svou ženskou identitu, což je především vázáno na zájmu ze strany mužů (chlapců). Tento druh sebepotvrzení není u chlapců tak výrazný (Janošová, 2008, Karsten, 2006, Vágnerová, 2012).

V tomto období se objevuje návrat k genderovým stereotypům, neboť osobní nejistota pubescentů se mimo jiné projevuje sníženou tolerancí. Dospívající mají potřebu se odlišit a ukázat svou jedinečnost, zároveň se snaží pohybovat v mezích projevů ostatních, aby se ve vrstevnické skupině nevystavoval projevům kritičnosti či posměchu vůči svému nestandardnímu chování. Vyhledávají tak stejně zaměřené děti,

se kterými vytváří subkultury. Z toho vychází různé teenagerovské styly oblékání. V tomto případě je konformita⁸ určitý způsob, jak se vyrovnat s dočasnou nejistotou.

Představené trendy jsou spíše orientačního charakteru, neboť mezi konkrétními jedinci panuje v tomto, stejně jako v ostatních obdobích, mnoho individuálních rozdílů. Záleží na několika faktorech, jako jsou např. schopnosti, talent, vlohy, ale i prostředí, kde dítě vyrůstá. Cílem této kapitoly bylo období žáků a žákyň na konci školní docházky především přiblížit z hlediska vývoje a genderové perspektivy. Nemůžeme s jistotou říci, kdy a co se přesně v daném časovém období u jedince odehrává.

3. Volba povolání

Ve třetí kapitole si představíme proces volby povolání. Tento proces nás v podstatě provází celým naším životem, i když v období, kdy si jako dospívající volíme další vzdělávací dráhu, je stěžejní. V různých věkových obdobích se naše názory na povolání mění, ale vždy nějakým způsobem uvažujeme o tom, čím bychom chtěli jednou být. Každý z nás si určitě vzpomene, jaké bylo jeho vysněné povolání v dětství a jak se může lišit od našich současných přání či reality.

Povolání je důležitou součástí života lidí, neboť ovlivňuje naši spokojenost v životě, náš životní styl a mimo jiné i trávení volného času. Odhadem se pouze 18 % lidí živí prací, která je naplňuje a umožňuje jim seberealizaci (Vendel, 2008). Proto k takové volbě, jejíž vliv nás provází celým životem, potřebujeme často pomoc odborníka. Při výběru nevhodného povolání se též můžeme vystavit riziku nezaměstnanosti (Vendel, 2008).

Volba povolání je dlouhodobý a složitý proces, který se postupně vyvíjí. Jelikož se tímto procesem jedinec zabývá již na základní škole, kdy si obvykle volí další vzdělávací dráhu, je téma volby povolání zařazeno jako povinné do učebních osnov a připravovaných rámcových vzdělávacích programů. V České republice přípravu na volbu povolání realizuje resort školství a práce a sociálních věcí. Existuje mnoho odborníků, kteří pomáhají nejen studentům, ale radí i rodičům a učitelům při volbě povolání. Tito lidé jsou kariéroví poradci/kyně – školní psychologové, výchovní poradci

⁸ Konformita je obecná tendence přizpůsobovat své názory a jednání názorům a jednání ostatních členů skupiny (Hartl, 1994).

či speciální pedagogové (Smetáčková, Vlková, 2005; Vendel, 2008; Zapletalová, Vaňková, 2006).

Problémem procesu volby povolání je způsob rozhodování, který je často rychlý a nesystematický. Dívky a chlapci si nejsou zatím v tomto věku zcela vědomí všech svých schopností a předností a poznat své dispozice není vůbec snadné. Proto by rodiče i vyučující měli vytvořit žákům a žákyním příležitosti k sebepoznání. Zároveň by měli být opatrní, aby jim nevnucovali své představy a přání o vhodném povolání, nebo je neodrazovali od nestereotypních povolání, které nejsou v dané společnosti obvyklé (Smetáčková, Vlková, 2005).

Během našeho života můžeme projít různými zaměstnáními, ale musíme si uvědomit, že čas, snaha a úsilí, které jsme vynaložili na to, abychom to či ono povolání mohli vykonávat, byly vysoké. Rozhodnutí, která v průběhu procesu volby povolání uděláme, se obvykle těžko dají vzít zpět. A proto předtím, než učiníme rozhodnutí směrem ke konkrétní vzdělávací a pracovní dráze, bychom měli mít dostatek informací o sobě samých (o našich schopnostech, dovednostech a dispozicích), o faktorech, která nás mohou při naší volbě ovlivňovat a mimo jiné i o požadavcích, které jednotlivá povolání vyžadují. V následující kapitole podrobněji představím prostřednictvím kariérových teorií pohled na různá období, jež procházíme v procesu volby povolání.

3.1 Proces volby povolání

Přestože existuje v oblasti kariérního poradenství mnoho teorií, mají poměrně krátkou historii. Významněji se začaly vyvíjet až na počátku 20. století. Rozlišujeme dva typy teorií podle jejich přístupu, a to buď strukturální, nebo procesuální. U strukturálních přístupů (angl. *structural approaches*) je základním rysem spojení a interakce mezi pracovním prostředím a jedincem. Zástupci tohoto přístupu jsou například H. Münsterberg, F. Parsons či J. Holland. Kritici vytýkají strukturálním přístupům, že kariérové chování spíše popisují, než vysvětlují (Hlad'o, 2012; Vendel, 2008).

Procesuální přístupy můžeme od strukturálních odlišit tím, že nevytvářejí explicitní spojení mezi světem práce a jedincem. Základní myšlenkou těchto přístupů je společný názor, že kariérový vývoj probíhá v rámci delšího časového úseku. Do podvědomí vstoupil procesuální přístup poprvé v práci E. Ginzberga a jeho spolupracovníků. Nejlépe zpracovanou verzi dlouhodobého kariérového vývoje

představil americký psycholog D. E. Super (Hlad'o, 2012; Vendel, 2008). Dále uvedu několik kariérových teorií, které se zabývají příslušným obdobím mé cílové skupiny.

3.1.1 Eli Ginzberg a jeho spolupracovníci

Teorie E. Ginzberga a jeho spolupracovníků patří k těm nejvlivnějším v oblasti svého zkoumání. Tato skupina, v jejímž čele stál E. Ginzberg, použila jako jedna z prvních vývojově-psychologický přístup ke zkoumání kariérového rozhodování. Na základě jejich výzkumu vzniklo přesvědčení, že volba povolání je vývojovým procesem, nikoliv jednorázovým aktem, jak tvrdí strukturální přístupy. Během celého procesu, který podle autorů trvá od předpubertálního období do zhruba 20 let, si jedinec projde třemi obdobími, jež se v podstatě kryjí s biologickým věkem (Hlad'o, 2012).

První fází je *období fantazijní volby* (angl. *fantasy stage*) trvající od raného dětství do 11 let. Dítě si na základě sociálních podnětů a svých potřeb ve fantazii představuje, čím jednou bude. Děje se tak především na základě hry, neboť zatím nemá dostatek znalostí o tom, jaké požadavky kladou jednotlivá povolání na člověka a není si vědomo ani vlastních předpokladů k danému povolání. Dítě si jednoduše myslí, že si může vybrat jakékoliv povolání dle libosti. Během tohoto fantazijního období nebere v potaz tři podstatné složky volby povolání – realitu, vlastní schopnosti a časovou perspektivu (Hlad'o, 2012).

Má cílová skupina prochází *obdobím pokusné volby*, jež trvá od 11 do 16-17 let. Během tohoto období se již jedinec začíná seznamovat s požadavky různých profesí a snaží se zvolit povolání na základě sebepoznávání a sebehodnocení. Ovšem ještě zcela nebere v potaz objektivní požadavky společnosti a světa práce. Faktory, které o volbě rozhodují, jsou u mladšího jedince zájmy, mezi 13. a 14. rokem osobnostní předpoklady pro výkon profese a nakonec přichází hodnoty (15-16 let) (Hlad'o, 2012).

Poslední, třetí období probíhá od 17 let do rané dospělosti a je to *období realistické volby*. V této době je podle Ginzberga člověk při svém rozhodování schopen zvážit jak faktory subjektivní, tedy zájmy, osobnostní předpoklady a hodnoty, tak i faktory objektivní, tedy požadavky práce a společnosti. Jedinec o volbě dokáže přemýšlet více komplexně a činí kompromisy mezi oběma faktory. Třetí období autor dále rozděluje na tři stadia: explorační, krystalizační a zpřesňovací. Nejdříve dochází ke kritickému posuzování faktorů, poté přichází uskutečnění volby povolání a nakonec

dotyčný získává vzdělávací zkušenosti potřebné k dosažení profesních cílů (Hlad'o, 2012).

Později Ginzberg svou teorii zrevidoval a nově chápe volbu povolání jako proces celoživotní, časově neomezený. Jeho nové pojetí volby povolání můžeme definovat jako: „*celoživotní rozhodovací proces, během kterého jedinec usiluje o nalezení optimálního vztahu mezi přípravou na povolání, vytyčenými cíli a realitou světa práce*“ (Hlad'o, 2012, s. 31). Hlavním přínosem této teorie je fakt, že upozorňuje na neadekvátní požadavky, jež jsou kladeny na mladé jedince, kteří jsou omezeni svými vývojovými hranicemi.

3.1.2 Donald E. Super

Jako další významnou teorii kariérového vývoje můžeme zařadit teorii Donalda E. Supera. Ve své práci představuje volbu povolání jako sérii událostí, která má pět stádií vývoje. Těmito stádií jsou *růst* (do 11 let), *zkoumání* (do 20-24 let), *uskutečnění* (do střední dospělosti), *udržování* (do pozdní dospělosti) a nakonec *odpoutání/odchod*. Než teorii upravil, chápal tato stádia jako postupně na sebe navazující. Později ovšem připustil, že stádiem zkoumání a uskutečňování mohou někteří jedinci procházet i ve střední dospělosti. Názvy stádií nám poukazují na hlavní úkoly, jichž musí jedinec v průběhu dosáhnout. Během přechodů mezi stádií musí člověk prokázat, že je schopen zvládnout úlohu aktuálního stádia, čili že dosáhl kariérní zralosti. Důležitou roli zaujímá sebepojetí člověka, neboť volbou povolání člověk vyjadřuje svůj obraz o sobě. Toto sebepojetí je jakousi hnací silou, která vytváří kariérový vzorec, podle něhož se člověk řídí po zbytek života. Abychom se rozhodli pro zaměstnání, které koresponduje s našimi schopnostmi a zájmy, je nutné mít dostatek informací o sobě samých (Hlad'o, 2012; Vendel, 2008).

Cílovou skupinu mé práce řadíme do stádia *zkoumání*, které trvá zhruba od 11 do 24 let⁹. V tomto věku se dospívající obvykle zajímají o mnoho rozličných oborů a směrů, střídají své zájmy a nedokážou určit své hlavní priority. Prvním úkolem tohoto stádia je posouzení svých dovedností a hodnot a určení všeobecné oblasti volby (*krystalizace*). Následuje upřesnění svých předběžných voleb do nějaké konkrétní oblasti (*upřesňování*). Nakonec jedinec podniká jednotlivé kroky, jež jsou potřeba pro

⁹ Vendel (2008) uvádí rozmezí od 11 do 20 let, Hlad'o (2012) časové rozmezí posouvá od 14 do 24 let.

uskutečnění volby (*uskutečňování*). Podle Supera tedy v tomto stádiu převládá hledání, během něhož se sice výběr zužuje, ale nekončí. Ve stádiu *růstu* si děti vytvořily představy o povolání, které jsou typické v genderových stereotypch. Nyní se vzhledem k novým poznatkům o světě práce tyto stereotypy přetváří a představy, jaké má dospívající o jednotlivých povoláních, se utváří z přímého kontaktu s lidmi vykonávajícími konkrétní povolání. Jak už bylo zmíněno, velký vliv má sebezpojetí a sebehodnocení.

Obě výše zmíněné teorie se řadí do procesuálního procesu a volbě povolání rozumí jako cestě, která nás provází celý život. Super byl Ginzbergovým žákem a ve své teorii stádia procesu rozšířil ze tří na pět oproti teorii Ginzberga. Super oproti svému učiteli lépe popsal období od rané dospělosti po stáří.

3.1.3 Profi-volba z deváté třídy

Pražská skupina školní etnografie také hovoří o procesu volby povolání. Podle těchto autorů/ek procházíme třemi fázemi během naší volby. O první fázi obvykle mluvíme s nadhledem, protože tato doba se prolíná se začátkem školní docházky, kdy jsme byli ještě malými dětmi. Další období, prepubertální, jenž zahrnuje převážně 4. a 5. třídu, je fází „*nezávazných myšlenkových experimentů*“. Posledním, třetím, obdobím prochází děti na druhém stupni základní školy (PSŠE in Zapletalová, Vaňková, 2006).

Důležité je, aby se žáci a žákyně ve své volbě nenechali ovlivnit stereotypními představami o povoláních. Dovedli si zvolit vzdělávací a profesní dráhu podle svých schopností, hodnot a zájmů a nebáli se předsudků, jež se objevují v naší společnosti o různých zaměstnáních.

3.2 Faktory, jež mohou ovlivnit volbu povolání

Během rozhodování o volbě povolání na nás působí několik různých faktorů, které mohou naši volbu ovlivňovat. Vzhledem k tomu, jak již bylo řečeno, že se jedná o komplexní proces, nelze na něj pohlížet z jednoho úhlu, faktory působí z několika stran. Jako příklad uvedu rozdělení Smetáčkové (Smetáčková, Vlková, 2006), podle které rozdělujeme faktory do tří skupin:

- 1) *vlivy individuální (intrapersonální)*
- 2) *vlivy sociální (interpersonální)*

- 3) vlivy kulturní (společenské)

Vlivy první, *individuální*, představují nejen jedincovy vloh, schopnosti, vlastnosti, zájmy, ale i jeho životní hodnoty a historii. Každý člověk má různé vrozené vloh, které jsou základem pro další vývoj schopností. Faktory jsou tedy zčásti získané a zčásti ovlivněné prostředím, v němž jedinec žije. Tyto vlivy ukazují, jací jsme, jaké máme zkušenosti, čím se rádi zabýváme apod., vycházejí z naší osobnosti (Smetáčková Vlková, 2006).

Další vlivy, *sociální*, často utlačují vlivy individuální, neboť mimo jiné zahrnují společenské stereotypy, které mohou převládnout nad osobními zájmy. Do této skupiny vlivů můžeme zařadit rodinu, vrstevníky, školu, zkrátka aktuální okolí jedince. Tito lidé mají určitá očekávání, která se jedinec snaží naplnit. Největší vliv z jiných lidí, až 78 % podle výzkumu Národního ústavu odborného vzdělávání (2003 in Hlad'o, 2012), mají rodiče a v první řadě matky, jak ukázal výzkum Smetáčkové a kol. (2005). Jinak žáci a žákyně uvádějí, že největší podíl na svém rozhodnutí má jejich vlastní volba. Vliv druhých osob, zvláště dospělých, spíše umenšují, což odpovídá povaze vývojového období, v němž se nachází. Svou významnou roli zastávají taktéž sourozenci, kteří jsou zdrojem výzvy a konkurence. Prostřednictvím bratrů a sester, případně dalších blízkých, jedinci srovnávají své schopnosti s jejich (Altmanová 1997 in Hlad'o, 2012). V neposlední řadě mají vliv na utváření kariérového rozhodování vrstevníci. Beinke (2006 in Hlad'o, 2012) potvrdil hypotézu, že působení skupiny vrstevníků na volbu povolání, má vzrůstající tendenci v posledních letech. Hlavní vliv zde představuje debatování mezi vrstevníky na dané téma, jež má podobu nepřímého ovlivňování. Zbytek sociálního okolí tvoří učitelé, výchovní poradci, školní psychologové a kariéroví poradci.

Poslední, třetí, skupinu tvoří vlivy kulturní. Ty zahrnují působení hodnot, norem a kulturních vzorců prostředí, ve kterém člověk vyrůstá (Smetáčková, Vlková, 2006). Můžeme si tedy představit celou řadu tradic, zvyklostí a stereotypů, jenž daná společnost vyznává. Všechny tyto kulturní vlivy se napříč celým světem mohou od sebe zřetelně lišit. Každá kultura pak od svých členů vyžaduje dodržování těchto hodnot, norem a zvyklostí, které se utvářely během historie.

Všechny tři typy vyjmenovaných vlivů, působících při kariérovém rozhodování, jsou navzájem propojeny. Vždy působí nějaká souhra více vlivů a individuálně pak

může převládat jeden z nich. Můžeme si být jisti ale jedním faktem, který je podstatný v mé práci, a to je, že všechny skupiny vlivů zahrnují společenské stereotypy, kam řadíme i genderové stereotypy. Ty si v rámci volby povolání podrobněji popíšeme v další kapitole.

3.3 Genderově (ne)stereotypní volba povolání

V našem životě nás může ovlivňovat spousta věcí, kterých si ani nemusíme být zcela vědomí. Možná nejsou jasné na první pohled, možná je nevidíme, nebo dokonce je vnímat ani nechceme. Jednou z nich bývají nerovnosti ve společnosti. Může se jednat o nerovnosti etnické, věkové apod. Já, vzhledem k zaměření mé práce, podrobněji popíši genderové nerovnosti v oblasti volby povolání a trhu práce.

Představa, že dosáhneme rovnosti ve všech oblastech, by byla poněkud vysněným, dá se říci až utopickým, cílem. Nicméně v oblasti volby povolání a trhu práce můžeme z hlediska genderové problematiky pozorovat velký posun k vyrovnání pozice žen a mužů. Stačí se podívat, jaké byly podmínky na začátku minulého století, a jaké jsou nyní. Ovšem z výzkumů vyplývá, že se stále genderové nerovnosti objevují a ve společnosti převládají genderové stereotypy. Vzhledem k ústřední roli zaměstnání v našich životech přitom mají pracovní nerovnosti enormní vliv, protože zakládají nerovnosti i v dalších sférách, např. v materiální životní úrovni či v distribuci domácích povinností.

Stereotypy mají ve společnosti jednoznačnou funkci – usnadňují naši orientaci ve světě a napomáhají nám s porozuměním sociálnímu světu. Jak uvádí Janošová (2008), stereotypy jsou pravděpodobně prvním orientačním nástrojem, který používáme při setkání s někým či něčím neznámým. Tento nástroj nám šetří energii i čas, které bychom bez jeho pomoci museli vynaložit na bližší poznávání a komunikaci. Prostřednictvím stereotypů zařazujeme nové skutečnosti mezi fakta, jež jsou nám už známá. Nevýhodou tohoto usnadnění je, že sice obsahuje do určité míry pravdivé jádro, ale toto jádro je obalené dalšími informacemi, které dané skutečnosti již neodpovídají. Dle Beal (1994 in Janošová, 2008) jsou stereotypy týkající se mužů a žen ze všech stereotypů nejsilnější. Ve většině oblastí máme u obou pohlaví odlišná očekávání. Jiná očekávání máme od žen, jiná od mužů a právě stereotypy nám usnadňují plynulejší interakci mezi lidmi, kteří se předtím neznali.

V dětství se pro nás genderové stereotypy stávají vodítky, která nám pomáhají s konkrétními představami o vlastní budoucnosti. To, že děti vědí, co se od nich bude v dospělosti očekávat, jim slouží k postupnému přejímání a plnění povinností. Nicméně důležitý je zde také pocit jistoty, který plyne z vědomí, že náleží k jednomu či druhému pohlaví.

K největším omezením těchto nástrojů patří situace, které nejsou zcela běžné, a my je pak nedokážeme zařadit do našich naučených vzorců – stereotypy zde nenalezneme, nebo zde nefungují. Ovšem ve snaze rozumět i neznámým situacím standardním způsobem, můžeme řadu údajů přehlížet i jiné si domýšlet, takže nakonec situaci ve jménu stereotypů zkreslíme. Ke stereotypům se ale váže ještě jeden podstatný fakt – lidé mají obvykle tendenci se zabývat těmi informacemi, které právě do našich stereotypních představ zapadají, než těm, které se s nimi rozcházejí (Matoušek in Janošová, 2008). Změna stereotypních představ tak není vůbec snadným úkolem. Samozřejmě to, jak nahlížíme na stereotypy, je individuální a záleží jak na jedincích, tak na dané společnosti.

Proces volby povolání se taktéž nevyhne vlivu stereotypů, a to včetně těch genderových. Vzhledem k těmto vlivům pak nejsou výjimečné situace, kdy žák či žákyně potlačí své přání a upřednostní rozhodnutí, které se shoduje se společenskými očekáváními. Názorným příkladem může být dívka, která svými vlohami vyniká v technickém oboru, ale možnost technického vzdělávání a pozdějšího povolání nevezme ani úvahu, protože „*tohle holky přece nedělají*“. Pokud má jedinec nějakou podporu, např. někdo z rodiny ho motivuje při nestandardní volbě, nebo je silnou osobností a nesouhlas okolí v něm nevzbuzuje zásadní pochybnosti, tak je možné sociálnímu tlaku odolat (Smetáčková, Vlková, 2006).

3.3.1 Segregace na trhu práce

Pracovní segregace podle pohlaví odkazuje na míru, v jaké jsou ženy a muži soustředěni v jednotlivých zaměstnáních. Tedy kde převažují pracovníci jednoho nebo druhého pohlaví. Míra této segregace se měří podle indexu diference, jenž se označuje písmenem D. Je to procentuální míra, která udává poměr zaměstnanců jednoho pohlaví, kteří by museli vstoupit do zaměstnání, v němž je dané pohlaví zastoupeno

nedostatečně, aby pak pracovní rozdělování bylo vzhledem k pohlaví rovnocenné (Renzetti, Curran, 2005).

Český trh práce je charakteristický poměrně silnou genderovou segregací a jen velmi pomalu dochází k desegregaci. Zařadíme-li Českou Republiku do evropského kontextu, řadí se k zemím se silně segregovaným trhem práce. Podle výzkumu A. Křížkové (2009) je 45,7 % zaměstnaných žen koncentrováno v 10 typech zaměstnání, přičemž celkový počet kategorií je 107. U mužů je tato koncentrace o trochu menší. Jako administrativní pracovnice je zaměstnána každá šestá žena, každá jedenáctá je ošetřovatelkou nebo zdravotní sestrou, každá třináctá je „ženou za pultem“ jako prodavačka nebo pokladní. V manuálním zaměstnání typu kovář, zámečnick, mechanik, seřizovač nebo opravář strojů pracuje každý sedmý český muž. Každý dvanáctý muž je technikem a každý dvacátý řidičem.

Omezení pracovních možností je jedním z důsledků pracovní segregace podle pohlaví. Týká se to obou pohlaví, nicméně pro ženy z toho vychází více nevýhod. U ženských prací se předpokládá, že jsou jednotvárné, nudné, vyžadují menší samostatnost a méně kvalifikaci či inteligence než mužské práce. Pro ženy z toho plyne mnohem méně odměn a především snižování prestiže (Renzetti, Curran, 2005).

Dále se setkáváme s horizontální a vertikální segregací na trhu práce. Horizontální se také nazývá oborová segregace a ukazuje na to, že v mnohých oborech převažují buď muži, nebo ženy. Vertikální segregaci poukazuje na rozdělení trhu podle pozic a pohlaví. V řídicích a vedoucích pozicích pracovalo v roce 2004 26,3 % žen a 73,7 % mužů (Genderstudies.cz, EZ 5).

Další pojem, který bychom neměli opomenout je *gender pay gap*. Jedná se o mzdovou mezeru, neboli o mzdovou diferenci mužů a žen. Značnou část mzdových rozdílů mužů a žen lze vysvětlit jejich rozdílnými charakteristikami. Tradičně jsou tyto rozdíly vysvětlovány rozdílným lidským kapitálem, zejména věkem, vzděláním a zkušenostmi (Becker, 1957 in Hedija, Musil, 2010). Významným faktorem, kterým lze vysvětlit genderové mzdové rozdíly, je segregace trhu práce. Ženy jsou soustředěny v odvětvích méně výdělečných či na pracovních pozicích s nižší odpovědností a tedy hůře placených (Hedija, Musil, 2010).

3.3.2 Genderově stereotypní povolání

Již od malého věku jsou děti vedeny k vymezování své vlastní osobnosti prostřednictvím nějakého povolání. A děti si promítají své představy o povolání do her, během kterých napodobují povolání, jež vidí ve svém okolí. Jednotlivá povolání s sebou nesou určité požadavky, které jedinec pro jejich vykonávání musí splňovat. Některé nároky vyplývají z opodstatněných požadavků, například že práce s dětmi vyžaduje určité vzdělání a citlivý přístup, nebo že fyzicky náročná práce potřebuje fyzicky zdatného člověka. Ovšem jiné požadavky mohou vyplývat ze stereotypních přesvědčení společnosti, která nenahlíží na člověka skrze jeho vlastnosti a vlohy pro konkrétní zaměstnání, ale zda je to obvyklé či nikoliv.

Výzkumy týkající se volby povolání, jenž je provázané s posuzováním povolání jako vhodného pro muže či pro ženy, u nás dělaly například Šmídová (2009) nebo Smetáčková (2005). Smetáčková například během rozhovorů vypožorovala vnitřní nesourodost respondentů, jimiž byli žáci a žákyně posledních ročníků ZŠ. Ti tvrdili, že na ženy a muže pohlíží jako na individua a odmítali vidět rozdíly mezi nimi, ovšem záhy popisovali společné charakteristiky žen a společné mužů. Dále z výzkumu vyplývá, že genderovou segregaci vzdělávacích a pracovních drah studující přijímají. Obory, u kterých se klade důraz na emocionalitu, péči a vztahovost a humanitní obory, dospívající nahlíželi jako vhodné pro dívky. Naopak obory technické jsou podle nich vhodné pro chlapce. Rozdíly můžeme najít ale i v rámci jednotlivých oborů v mocenské oblasti, kde existují různá finanční ohodnocení a společenská prestiž mezi ženami a muži (Smetáčková, 2005). Balcar, Havlena a Hlad'o 2011 (Hlad'o, 2012) potvrdili z toho vyplývající fakt, že technické obory volí spíše chlapci.

V uvedeném výzkumu (Smetáčková, 2005) označili dospívající za nejvhodnější povolání pro muže hornictví a řízení nákladního auta. Podle Karstena (2006) jsou to řidiči nákladního vozidla, piloti, manažeři, hasiči či lékaři ve vedoucí pozici. Zdravotní sestřičky, vychovatelky ve školách, učitelky, lékařky jsou zase typická povolání pro ženy. Ve výzkumu Smetáčkové (2005) to vyšlo obdobně – vyučování malých dětí a estetická péče o fyzický vzhled jsou profese vhodné pro ženy. Jedná se o tradiční povolání, které se v případě mužů spojují s fyzickou a technickou zdatností, v případě žen se starostlivostí.

Všechny tyto stereotypní představy o povoláních mohou mít na žáky a žákyně normativní vliv. To znamená, že pokud si dívka myslí o nějakém povolání, že je vhodné pouze pro muže, s největší pravděpodobností takové povolání nevezme ani v úvahu, to samé platí i naopak. Obhájit totiž genderově atypickou volbu povolání ve svém sociálním okolí může být náročné pro osobní a genderovou identitu (Smetáčková, 2005).

Na muže a ženy se často nahlíží jako na dvě homogenní skupiny, které se od sebe navzájem výrazně liší a v rámci své skupiny mají stejné vlastnosti, schopnosti, hodnoty, zájmy či cíle. Pravdou ale je, že uvnitř jedné skupiny mohou být mnohem větší rozdíly než mezi skupinami. Proto bychom rozhodně neměli povolání zařazovat do genderově stereotypních představ. Dle mého názoru, je příliš zjednodušující kategorizovat povolání vhodná pro ženy nebo naopak vhodná pro muže. Tímto genderově stereotypním přístupem se lidem, kteří by mohli být úspěšní v oboru, který není typický pro jejich pohlaví, uzavírá mnoho kariérových příležitostí. Měli bychom si uvědomit, že nabourání těchto stereotypů by mohlo být přínosné pro celý svět. Ovšem takové nabourání je složitým procesem vzhledem k tomu, jak jsou tyto stereotypy zakořeněné ve společnostech. Nicméně bychom se neměli vzdát a vytrvat v přeměně těchto stereotypních představ a umožnit tak svobodnou volbu všem. Měli bychom si vybírat povolání dle našich schopností a zájmů a ne podle toho, zda je vhodné pro naše pohlaví. A tyto představy předávat dál.

4. Gender ve škole

Protože se výzkum zabývá převážně žáky a žákyněmi devátých ročníků ZŠ, měli bychom si z genderové perspektivy představit i prostředí, ve kterém studující tráví nejvíce času a kde se pomocí vyučujících a ostatních spolužáků seznamují s kulturou své společnosti a získávají orientaci ve světě.

Škola je v současnosti institucí, jež má klíčový význam nejen pro život jednotlivce, ale i pro život celé společnosti. Stává se důležitým faktorem pro jejich osobní a sociální vývoj. Škola je prostorem, který je do značné míry genderově zatížený a má i vliv na utváření genderové identity. Je zodpovědná za to, aby se dívky a chlapci naučili formálnímu a neformálnímu, skrytému kurikulu, které působí paralelně s formálním učebním plánem. Pod formálním kurikulem si můžeme představit čtení,

psaní, počítání, dějepis apod. Skryté kurikulum představují různá společenská, politická či ekonomická sdělení (například poznámky za špatné chování, organizace školních činností apod.). Jejich prostřednictvím žáci a žákyně nabývají znalosti a dovednosti, jež potřebují k plnění nejrůznějších společenských rolí (Renzetti, Curran, 2005; Smetáčková, Vlková, 2006).

Navenek se může zdát, že v demokratických společnostech, kam patří i Česká republika, je zaručený rovný přístup dívkám i chlapcům ke vzdělání. Ovšem dívky a chlapci se díky existenci skrytých překážek pohybují v genderově typických vzdělávacích a později kariérních drahách. Největší rozdíly můžeme vidět v přístupu vyučujících. Komunikace s dívkami a chlapci bývá dost odlišná, přestože si učitelé a učitelky tyto rozdílné přístupy sami neuvědomují. K genderovému zatížení může docházet v oblasti hodnocení výkonů, v přímém a nepřímém jednání a v očekáváních vůči studentům. Tento leckdy nevědomý postoj vychází z přesvědčení, že schopnosti a postavení mužů a žen ve společnosti je rozdílné (Smetáčková, Vlková, 2006).

Od chlapců se ve škole očekává, že se budou více zajímat o matematické a přírodovědné předměty. U dívek se předpokládá zájem o humanitní a jazykové předměty, které jsou právě zaměřené na komunikaci a mezilidskou interakci, což je pro ženy genderově typické. Vyučující často napomáhají k udržování těchto stereotypních zařazení například komentáři: „Holky nemají na matiku hlavu“ (Smetáčková, Vlková, 2006, s. 77).

Kromě vyučujících jsou ve škole i jiné oblasti, jež jsou genderově zatížené. Učivo a učebnice jsou zdrojem nejpodstatnějších informací o světě, který bývá představován jako genderově polarizovaný, což je přijímáno jako přirozené a správné. Učivo je sociálním konstruktem. Z českých i zahraničních výzkumů vyplývá, že výběr učiva, výkladové příklady, jazyk a doprovodné ilustrace jsou ovlivněny genderovými stereotypy. Další vliv na utváření představ o postavení žen a mužů ve společnosti má i složení pedagogického sboru. Ten se na prvním stupni ZŠ skládá z 94 % žen a 6 % mužů (Statistická ročenka školství 2003/2004, výkonové ukazatele 2004 in Smetáčková, Vlková, 2006). Pokud se naopak podíváme na vedoucí pozice (ředitelé/ky, zástupci/kyně) ve škole, převažují zde muži. Celkově je učitelství feminizované povolání.

Škola a její prostředí má na žáky a žákyně v genderové rovině nesporný vliv. Pokud jsou vyučující o této problematice informováni a zároveň ochotni změnit tradiční přístup, můžou pomoci genderové stereotypy snížit na minimální úroveň. Důležitý je citlivý a individuální přístup, pro který nejsou vždy vhodné podmínky. Vyučující by měli svým studujícím ukázat široké možnosti dalšího vzdělávání a následné pracovní dráhy a tím jim umožnit co nejsvobodnější a nestereotypní volbu povolání. Z vlastních zkušeností mohu říci, že školní prostor je stále zatěžkán genderovými stereotypy, ale existuje již mnoho prostředků, pomocí nichž se dá tento přístup postupně změnit.

EMPIRICKÁ ČÁST

5. Výzkumný cíl a výzkumné otázky

V teoretické části jsem provedla stručný popis genderové problematiky a oblasti volby povolání. Uvedla jsem obecné genderové stereotypy, dále genderové stereotypy ve volbě povolání, jaký mají dopad a jak se s nimi dá pracovat. Dále jsem popsala typicky ženské a typicky mužské povolání.

Pro praktickou část mé práce jsem dostala od své vedoucí bakalářské práce již záznamy ze strukturovaných rozhovorů o genderové segregaci na trhu práce, které mi slouží jako výzkumný materiál. Ve výzkumu figurují nejen žáci a žákyně posledních ročníků ZŠ, ale i studující středních a vysokých škol.

Hlavním cílem této empirické části je zjistit, zda vůbec žáci a žákyně, kteří stojí před volbou povolání, nahlíží na povolání prostřednictvím genderové optiky, tj. zda povolání rozdělují na „vhodné pro ženy“ a „vhodné pro muže“. Zajímá mě, zda s tímto stereotypním dělením souhlasí či nesouhlasí a jaké důvody přikládají tomuto rozdělení. Stejně názory mě budou zajímat u studujících, již se nacházejí ve vyšším vzdělávacím stupni.

Pro svou výzkumnou práci jsem si zvolila následující výzkumné otázky, které souvisí s genderem a volbou povolání:

- 1) Rozdělují žáci a žákyně povolání na vhodná pro ženy a vhodná pro muže? Liší v přesvědčení dívky a chlapci?
- 2) Jaké příčiny žákyně a žáci vidí v tomto dělení?
- 3) Liší se tyto názory žáků a žákyň ZŠ od studujících na vyšším stupni vzdělávání?

6. Výzkumná strategie

V mé výzkumné práci jsou použity obě strategie výzkumu, jak kvantitativní, tak i kvalitativní. Kvalitativní strategie je charakteristická souběžným vytvářením vzorku, sběrem dat, analýzou a interpretací (E-Úvod do společenskovedního výzkumu; Hendl, 2005). Jelikož metodou sběru dat byly strukturované rozhovory, jejichž přesnou strukturu obdrželi studenti/ky již předem připravené od vedoucí kurzu a žádným

způsobem je neupravovali během průběhu rozhovorů, jedná se zde o kvantitativní strategii. Vzhledem k tomu, že rozhovory obsahovaly i otevřené otázky, musela jsem v jejich případě nejprve použít kvalitativní způsob zpracování dat. Data jsem tedy za pomoci kvalitativní obsahové analýzy kategorizovala a následně k nim přiřadila číselné kódy, abych je dále mohla kvantitativně analyzovat.

Lze říci, že design mého výzkumu má charakter korelačního výzkumu. Je to typ výzkumu, ve kterém hledáme souvislosti (korelace) mezi naměřenými proměnnými. Odpovídáme si vlastně na otázku „Jak moc souvisí jev A s jevem B?“. V mém případě jsem hledala souvislost mezi věkem, genderem a mírou přesvědčení genderové polarizaci trhu práce.

7. Metody sběru dat

Způsobem sběru dat mého výzkumu byly strukturované rozhovory. U tohoto druhu rozhovoru má tazatel/ka přesně napsané otázky, na které se ptá v daném pořadí. Výhodou je, že je časově méně náročný, lze ho použít na větší množství aktérů/ek, takže další zpracování může probíhat statistickými procedurami, a také se minimalizuje vliv tazatele na své informátory/ky (E-Úvod do společenskovedních metod; Hendl, 2005). Tyto rozhovory jsem neprováděla já, ale obdržela jsem je již provedené od své vedoucí práce. Rozhovory prováděli studenti v kurzu *Gender a školství* v roce 2013 a v roce 2014, jež vedla PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D, má vedoucí. Studujícími předložila již připravené otázky, které budou pokládat svým informátorům/kám. Účastníci/e kurzu dostali za úkol oslovit alespoň tři lidi ve svém okolí. Tito lidé se nesměli zabývat genderovým tématem, tedy rozumět genderovým problémům do hloubky, studovat je apod. Dále nesměli vědět o kurzu, kterého se dotazující účastnili. Všechna tyto kritéria jsou prostá – pokud by aktéři/ky znali jakékoliv tyto informace, mohli by na celý rozhovor předem nahlížet zaujatě a jejich odpovědi by se nemusely shodovat s jejich skutečnými názory. Snažili by se například ztotožnit se současnými názory genderové problematiky a zakryli by tak své stereotypní postoje a předsudky.

Důvodem, proč jsem si vybrala tuto metodu již provedených rozhovorů a neprováděla jsem rozhovory sama, je to, že bych za časový úsek, který jsem měla na zpracování celého výzkumu, nedokázala sebrat takové množství rozhovorů, jaké mi právě mohla poskytnout má vedoucí práce. I když si uvědomuji slabinu v tom, že jsem

sama nekonstruovala strukturu rozhovoru a rozhovory nesbírala, vyzdvihují naopak jako přednost fakt, že v bakalářské práci analyzují téměř 100 výpovědí.

Každý rozhovor obsahuje hlavičku s identifikačními otázkami, které uvádějí pohlaví informátora/ky, věk, vzdělání a případně povolání. První tři informace jsou pro výzkum zásadní, neboť budu analyzovat rozdíly mezi ženami a muži a porovnávat názory tří skupin, které rozděluji podle úrovně dosaženého vzdělání či zařazení do pracovního procesu.

Rozhovory obsahují celkem šest otázek, z této baterie jsou dvě otázky uzavřené a čtyři otevřené. Otázky jsou seřazené v logickém pořadí za sebou. První otázka se ptá, zda se informátor/ka domnívá, že jsou některá povolání v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy. Tato otázka je uzavřená a nabízí čtyři možné odpovědi podle míry souhlasu či nesouhlasu: ano, spíše ano, spíše ne, ne. Další dvě otázky navazují na tu první a aktér/ka na ně reaguje podle své předchozí odpovědi. Pokud byla míra souhlasu ano či spíše ano, následují další dvě otázky, které se ptají na to, jaká povolání tedy považují za vhodná pro muže a jaká pro ženy. Tyto otázky jsou otevřené, tudíž dotazovanému není nabídnuta žádná škála možných povolání. Zadavatelé/ky měly za úkol zaznamenat přesnou odpověď na tuto otevřenou otázku. Výhodou je, že v tomto případě respondent/ka uvažuje zcela podle svých vlastních názorů a představ a nejsou mu podsunovány žádné předem vymyšlené kategorie povolání. Další, čtvrtá, otázka se ptá, zda jedinec osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže souhlasí. Tato otázka je, stejně jako první, uzavřená a nabízí se stejná volba odpovědí – ano, spíše ano, spíše ne, ne. Následuje buď pátá, nebo šestá otázka, opět v závislosti na předchozí odpovědi. Pokud respondent/ka souhlasí, reaguje na otázku pátou – proč jsou některá povolání podle něj vhodná spíše pro ženy a jiná spíše pro muže? Pokud nesouhlasí, dostane otázku šestou – co je důvodem jeho nesouhlasu. Obě otázky jsou otevřené, takže je zcela na dotazovaném, co odpoví.

8. Výzkumný soubor

Hlavní cílovou skupinou výzkumného šetření jsou žáci a žákyně posledních ročníků základní školy. Jedná se o dospívající ve věkovém rozmezí 13-16 let, kteří se konkrétně

řadí do období pubescence. Charakteristiku této věkové skupiny jsem podrobněji popsala v teoretické části v kapitole 2.

Tato skupina byla vybrána proto, že žáci a žákyně v tomto období stojí před svou první zásadní volbou, jakým směrem ve svém vzdělání mají pokračovat, což má vliv na jejich volbu povolání. Jsem si vědoma, že úplně první volbu mohou již dělat děti pátých a sedmých ročníků. Ty se však rozhodují o dalším způsobu všeobecného vzdělávání, zda půjdou na víceletá gymnázia či zůstanou na základní škole. Podle Supera v tomto období zatím pouze přejímají stereotypy a formují své představy o povolání (Hlad'o, 2012).

Výzkumný soubor se celkově skládá z 90 informátorů/ek. První skupinu, která je složená z žáků a žákyň posledních ročníků ZŠ, tvoří 45 aktérů/ek. Z toho 27 žen a 18 mužů. Věkové rozmezí je od 13 do 16 let. Průměrný věk je 14 let. Směrodatná odchylka se rovná 0,84.

Druhá skupina, kterou tvoří studující vyššího vzdělávacího stupně, zahrnuje taktéž 45 aktérů/ek. Z toho 34 žen a 11 mužů. Věkové rozmezí je od 16 do 26 let. Průměrný věk je 20,3 let. Směrodatná odchylka se rovná 3,28.

9. Metody zpracování dat

Sesbíraná data, která jsem obdržela od své vedoucí práce, v elektronické podobě, jsem si nejprve vytiskla a přiřadila ke každému rozhovoru pořadové číslo podle toho, jak šly za sebou. Následně jsem použila metodu obsahové analýzy, při které určujeme tematickou blízkost jednotlivých výpovědí a vytváříme nadřazené kategorie. U nich pak stanovujeme četnost výskytu a hledáme příslušné vztahy mezi nimi (Hendl, 2005). Kategorizaci bychom si tedy mohli vysvětlit jako rozdělení množiny údajů, podle nějakého pravidla do skupin. Výsledkem použití jedné kategorizace je jedna proměnná v několika variantách, která obvykle reprezentuje určitý pojem. Hledala jsem tudíž určité nadřazené skupiny, jako je např. rozdělení na ženy a muže (dívky a chlapce) a skupiny podle dosaženého vzdělání. Čili jaké množství aktérů/ek reprezentuje žáky a žákyně, kteří stojí před volbou povolání a jaké množství aktérů/ek reprezentují studující vyššího vzdělávacího stupně. Dále jsem provedla kategorizaci odpovědí. To znamená, že jsem kategorizovala zmíněná povolání a důvody tohoto dělení. Poté jsem

provedla kódování¹⁰, čili ke všem kategoriím jsem přiřadila číselný kód. Stejně kategorie mají logicky stejný číselný kód. U otevřených otázek jsem zahrнула vždy nanejvýš tři druhy kategorií u jednoho informátora či informátorky, neboť předpokládám, že nejrelevantnější odpovědi jsou ty, které osoba při konkrétních otázkách během rozhovoru vysloví jako první. Data jsem zpracovávala v počítačovém programu Microsoft Excel.

10. Prezentace výsledků

V této kapitole uvádím mé výsledky analýzy sesbíraných dat. Jako první představím děti ze základní školy, porovnáám výsledky v rámci této skupiny. V druhé řadě ukážu vyhodnocení skupiny na vyšším stupni vzdělávání a nakonec třetí skupinu lidí, kteří jsou součástí pracovního procesu.

10.1 Žáci a žákyně ze ZŠ

Celkový počet aktérů/ek v této skupině, která se skládá ze žáků a žákyň posledních ročníků ZŠ, je 45. Z toho máme 27 dívek a 18 chlapců. Nejmladším z nich je 13 let, těm nejstarším 16 let, z toho průměrný věk se rovná 14 let. Směrodatná odchylka je 0,84.

10.1.1 První otázka rozhovoru

První otázka rozhovoru zněla: „*Domníváte se, že některá povolání jsou v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy?*“ Informátoři/ky měli předem jasně určené čtyři odpovědi, ze kterých museli vybrat jednu, která je jim nejbližší pro danou otázku. Odpovědi byly odstupňované podle míry souhlasu až k úplnému nesouhlasu: „*ano / spíše ano / spíše ne / ne.*“ Následující tabulka 1 nám představuje celkový souhrn odpovědí, který je dále rozdělen na dívky a chlapce.

Možnosti	Celkem	Dívky	Chlapci
ano	51,1 %	44,4 %	61,1 %
spíše ano	42,2 %	44,4 %	38,8 %
spíše ne	6,7 %	11,1 %	0 %
ne	0 %	0 %	0 %

Tabulka 1: Existuje genderová polarizace povolání?

¹⁰ Kódování je převod dat do podoby datové matice pro statistické zpracování. Tento termín se používá pro tvorbu kódovacího schématu a pro jeho aplikaci.

Z údajů je patrné, že 93,3 % (88,8 % dívek, 100 % chlapců), tedy téměř všichni účastníci/e, se domnívají, že v naší společnosti jsou povolání, která se považují za vhodná pouze pro muže a jiná zase vhodná jen pro ženy. Pouze 6,7 % s tímto výrokem mírně nesouhlasí, ale nikdo z nich ho zcela neneguje. V této skupině tedy můžeme jasně pozorovat, že téměř většina zúčastněných vidí genderovou segregaci, která se vyskytuje na trhu práce. Upozorňuji, že v této otázce se nejedná o vlastní názor dívek a chlapců na genderovou polarizaci, ale zda se domnívají, že v naší společnosti tato genderová polarizace povolání existuje.

Pokud porovnáme žáky a žákyně mezi sebou, vidíme, že v této skupině všichni chlapci souhlasí s existencí genderové polarizace povolání. Jasný souhlas převažuje. U dívek máme odpovědi „ano“ a „spíše ano“ vyrovnané a pouze 11,1 % s výrokem spíše nesouhlasí. Dále rozdělím a porovnáám skupinu podle věku. Celkově mají převahu 13-14letý účastníci/ce, kterých je 32 (20 dívek, 12 chlapců). V menším zastoupení jsou 15-16letý, kterých je 13 (7 dívek, 6 chlapců). Mladší skupina má téměř vyrovnaný poměr mezi odpověďmi „ano“ (43,7 %) a „spíše ano“ (46,8 %), minimální zastoupení tvoří „ne“ (9,3 %). Skupina starší převažuje s názorem „ano“ (69,2 %) nad „spíše ano“ (30,8 %).

10.1.2 Druhá otázka rozhovoru – mužská povolání

Druhá otázka rozhovoru zněla: „*Pokud ano, která povolání jsou považována za vhodná pro muže?*“ Tato otázka tedy navazovala na tu první. V závislosti na jejich předchozí odpovědi zde aktér/ka měli uvést povolání (či výčet několika povolání), která považují za vhodná pro muže. Výčet všech zmíněných povolání nalezneme pod tabulkou 20 v příloze 1 na konci bakalářské práce. V tabulce 2 představuji výčet mužských povolání, která uvedla pouze tato skupina. Jak jsem již zmínila v 9. kapitole, ale znovu na to raději upozorňuji, od každého informátora/ky jsem zaznamenala vždy nanejvýš tři povolání ze všech vyjmenovaných. Zmíněná povolání rozdělují do tří nadřazených kategorií: intelektuální, technicky zručné a fyzicky náročné. Vidíme, že převažují fyzicky náročná povolání a intelektuálních je nejméně.

Intelektuální	Technicky zručné	Fyzicky náročné
doktor	automechanik	dělník
právník	elektrikář	fyzicky náročné

ředitel	instalatér	hasič
vedoucí	opravář	horník
	řidič	hrobník
	traktorista/bagrista	kominík
	truhlář	malíř (pokojů)
	zámečnick	myslivec
		policista
		popelář
		silničář
		skladník
		stavbař
		voják
		zedník

Tabulka 2: Výčet vyjmenovaných mužských povolání rozdělený do tří kategorií.

V následující tabulce 3 představuji výskyt povolání, která byla vyjmenovaná informátory/kami. Celkem na tuto otázku odpovídalo 42 osob ze všech zúčastněných, protože ti vybrali odpověď „ano“ nebo „spíše ano“ u otázky první („Domníváte se, že některá povolání jsou v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy?“). Zbývajících 3 jedinci odpověděli záporně, a tak byla tato otázka u nich vynechána. Uvádím celkový počet (28 povolání), kolikrát jej vyjmenovali dívky a kolikrát chlapci. Někteří žáci/kyně neuvedli konkrétní profesi, ale vyzdvihli klíčovou charakteristiku všech mužských povolání (viz tabulka 3, povolání č. 5).

	Povolání	Celkem	Dívky	Chlapci
1.	automechanik	9,87 %	7,14 %	16 %
2.	dělník	12,3 %	14,28 %	8 %
3.	doktor	1,23 %	1,78 %	0 %
4.	elektrikář	1,23 %	1,78 %	0 %
5.	fyzicky náročné	4,93 %	1,78 %	12 %
6.	hasič	7,4 %	7,14 %	8 %
7.	horník	9,87 %	10,71 %	8 %
8.	hrobník	1,23 %	1,78 %	0 %
9.	instalatér	3,7 %	3,57 %	4 %
10.	kominík	1,23 %	1,78 %	0 %
11.	malíř (pokojů)	1,23 %	1,78 %	0 %
12.	myslivec	1,23 %	1,78 %	0 %
13.	opravář	4,93 %	5,35 %	4 %
14.	policista	2,46 %	3,57 %	0 %
15.	popelář	6,17 %	7,14 %	4 %
16.	právník	1,23 %	1,78 %	0 %
17.	prostitut	1,23 %	0 %	4 %

18.	ředitel	1,23 %	1,78 %	0 %
19.	řidič	7,4 %	8,92 %	4 %
20.	silničář	1,23 %	1,78 %	0 %
21.	skladník	1,23 %	0 %	4 %
22.	stavbař	2,46 %	1,78 %	4 %
23.	traktorista	2,46 %	3,57 %	0 %
24.	truhlář	1,23 %	1,78 %	0 %
25.	vedoucí	1,23 %	1,78 %	0 %
26.	voják	1,23 %	0 %	4 %
27.	zámečnick	1,23 %	1,78 %	0 %
28.	zedník	7,4 %	3,57 %	16 %

Tabulka 3: Výskyt mužských povolání

Na prvním místě, jako nejčastěji uváděné mužské povolání, se objevoval *dělník*. Celkově ho vyslovilo 10 žáků/yň, z toho 8 dívek a 2 chlapci. Celkem 4x bylo hned na místě prvním, 3x na místě druhém a třetím. Jako další nejčastěji uváděné profese byly *horník* (dívky 6x, chlapci 2x) a *automechanik* (dívky 4x, chlapci 4x). *Horník* byl dokonce u 5 aktérů/ek vyjmenován na místě prvním a u 3 na místě druhém. *Automechanika* uvedlo jako první taktéž 5 žáků/ček, jako druhý 2 informátoři/ky a 1 chlapec ho uvedl na třetím místě. O další umístění se dělí povolání, která byla vyslovena každé 6x, a tím je *řidič* (5x dívky, 1x chlapec), *zedník* (2x dívky, 4x chlapci) a *hasič* (4x dívky, 2x chlapci). *Řidič* byl 3x vyjmenován na prvním místě, 2x na druhém a 1x na třetím. *Zedník* se umístil 4x na první příčce a 2x na druhé. *Hasič* byl vyrovnaně 2x v každém pořadí.

Vyjmenovaná povolání se dají dále rozdělit do menších skupin. Povolání *dělník*, *horník*, *stavbař*, *traktorista* a *zedník* zařadím do skupiny *dělnické práce*. Tyto profese byly jmenovány celkově nejčastěji. Dívky zmínily vícekrát *dělníka*, *horníka* a *traktoristu*, chlapci *stavbaře* a *zedníka*. Další skupinu tvoří povolání, u kterých se *předpokládá studium na vysoké škole: doktor, právník, ředitel, vedoucí*. Každá z těchto profesí byla řečena pouze jednou a vždy dívkami., skupina se umístila na místě posledním. *Hasič, policista* a *voják* patří do skupiny na čtvrté příčce – *ochrana veřejnosti*, kde převažovaly dívky. Do skupiny *služby technického zaměření* jsem zařadila profese, které byli jmenované jako druhé nejčastější: *automechanik, elektrikář, instalatér, kominík, malíř, opravář, silničář, truhlář* a *zámečnick*. Dívky tyto profese jmenovaly častěji kromě *automechanika* a *instalatéra*, u kterých to byli chlapci. Pro *hrobníka, myslivce, popeláře, prostituta, řidiče* a *skladníka* jsem vytvořila skupinu

ostatní povolání, které skončili na třetí příčce. *Popelář* a *řidič* zazněli nejčastěji a v celé skupině převažovaly dívky.

Všechna tato nejčastěji jmenovaná povolání můžeme z genderově stereotypního hlediska považovat za mužská, neboť jsou charakteristická převážně fyzickou náročností a technickou zručností. Tyto vlastnosti jsou obvykle připisovány právě mužům. V reálném životě se v těchto profesích vyskytují převážně muži. Jediné povolání, které se obvykle považuje za typicky ženské, je *prostitut*. Tuto profesi zvolil 14letý chlapec na třetí příčce, na první měl *profesionálního sportovce* a na druhé typicky mužské povolání – *zedník*.

10.1.3 Třetí otázka rozhovoru – ženská povolání

Třetí otázka rozhovoru se podobá druhé, ale ptá se na ženská povolání: „*Pokud ano, která povolání jsou považována za vhodná pro ženy?*“ Aktéři/ky zde měli vyjmenovat, stejně jako u otázky předchozí, jaká povolání se považují za vhodná pro ženy. V následující tabulce 4 uvádím výčet ženských povolání, jež vyjmenovala skupina žáků a žákyň posledních ročníků ZŠ. Opět uvádím nanejvýš tři povolání od každého informátora/ky. Ženská povolání rozdělují do čtyř kategorií: manuální, fyzická atraktivita, zručnost na detaily, péče o druhé. Můžeme pozorovat, že celkový počet vyjmenovaných ženských povolání je menší než počet mužských.

Manuální	Fyzická atraktivita	Zručnost na detaily	Péče o druhé
prodavačka	striptérka/společnice	kosmetička	učitelka MŠ/ZŠ
kuchařka	letuška	kadeřnice	zdravotní sestra
uklízečka	modelka	švadlena	psycholožka
	baletka/tanečnice	manikérka	pečovatelka
		kostymérka	vychovatelka
		vizážistka	družinářka
			asistentka/sekretářka
			chůva/au-pair
			žena v domácnosti
			fyzicky nenáročná

Tabulka 4: Výčet vyjmenovaných ženských povolání rozdělený do čtyř kategorií

V další tabulce 5 uvádím výskyt povolání, jenž byla vyjmenována účastníky/cemi rozhovoru. Shrnuji celkový počet profesí (23), kolikrát je vyjmenovali chlapci a kolikrát dívky. Celkem odpovídalo 41 aktérů/ek. Princip je zde stejný jako u otázky předchozí.

	Povolání	Celkem	Dívky	Chlapci
1.	asistentka/sekretářka	3,52 %	3,44 %	3,7 %
2.	baletka/tanečnice	1,17 %	1,72 %	0 %
3.	družinářka	1,17 %	1,72 %	0 %
4.	fyzicky nenáročná	2,35 %	1,72 %	3,7 %
5.	chůva/au-pair	3,52 %	5,17 %	0 %
6.	kadeřnice	8,23 %	10,34 %	3,7 %
7.	kosmetička	8,23 %	10,34 %	3,7 %
8.	kostymérka	2,35 %	1,72 %	3,7 %
9.	kuchařka	4,7 %	5,17 %	3,7 %
10.	letuška	4,7 %	1,72 %	11,1 %
11.	manikérka	1,17 %	0 %	3,7 %
12.	modelka	2,35 %	3,44 %	0 %
13.	pečovatelka	1,17 %	0 %	3,7 %
14.	prodavačka	10,58 %	6,89 %	18,51 %
15.	psycholožka	1,17 %	1,72 %	0 %
16.	striptérka/společnice	2,35 %	1,72 %	3,7 %
17.	švadlena	3,52 %	5,17 %	0 %
18.	učitelka MŠ/ZŠ	14,11 %	17,24 %	7,4 %
19.	uklízečka	9,41 %	14,8 %	14,81 %
20.	vizážistka	1,17 %	0 %	3,7 %
21.	vychovatelka	2,35 %	3,44 %	0 %
22.	zdravotní sestra	9,41 %	10,34 %	7,4 %
23.	žena v domácnosti	1,17 %	0 %	3,7 %

Tabulka 5: Výskyt ženských povolání

Jako nejčastěji jmenované ženské povolání byla *učitelka MŠ/ZŠ*. Tuto profesi zvolilo celkem 12 aktérů/ek, z toho 10 dívek a 2 chlapci. Tato odpověď byla dokonce 7x vyslovena hned na prvním místě. Učitelství se považuje za typicky ženské, feminizované, povolání, takže by nás výsledek neměl překvapit. Můžeme si i všimnout, že žáci a žákyně jmenovali učitelky z mateřských a základních škol, nikoliv z vyššího stupně vzdělávání. Čím vyšší stupeň vzdělávání, tím více se mezi vyučujícími vyskytují muži. Tudíž jejich odpověď se může pravděpodobně odvíjet i od toho, že se s tímto jevem setkávají na svých základních školách. Jako druhá nejčastěji jmenovaná profese se vyskytla *prodavačka* (4x dívky, 5x chlapci). Na prvním místě se vyskytla hned 4x, na

druhém 3x a na posledním 2x. O třetí pozici se dělí dvě povolání a to *zdravotní sestra* (6x dívky, 2x chlapci) a *uklízečka* (4x dívky, 4x chlapci).

Jmenovaná povolání se dají i zde dále rozdělit do menších skupin. Povolání *asistentka/sekretářka, kuchařka, letuška, uklízečka a žena v domácnosti* řadím do skupiny *ostatní povolání*. Tyto profese byly jmenovány celkově nejčastěji a převažovali zde chlapci. Je zajímavé, že žena v domácnosti byla jmenována jako ženské povolání. Obvykle však aktéři/ky prohlásili, že žena patří do domácnosti, kde se má starat o rodinu, nikoliv do práce. Druhou nejčastěji jmenovanou skupinu tvoří povolání, která se zabývají *péčí o vzhled: kadeřnice, kosmetička, kostymérka, manikérka, švadlena, vizážistka*. U *kadeřnice, kosmetičky a švadleny* převládají dívky, ve zbytku chlapci. Třetí příčku obsadila povolání, která jsou charakteristická *péčí o děti: družinářka, chůva/au-pair, učitelka MŠ/ZŠ a vychovatelka*. *Učitelku MŠ/ZŠ* zmínili 2 chlapci, v ostatních případech to byly pouze dívky. *Pečovatelka, psychologka a zdravotní sestra* spadají do skupiny *zdravotní péče*. Chlapci a dívky se zde tentokrát téměř vyrovnávají ve svém zastoupení. Do poslední skupiny – *práce s vlastním tělem* patří: *baletka/tanečnice, modelka, striptérka/společnice*. Kromě profese striptérky/společnice převládají dívky.

Všechny tyto profese se v naší společnosti považují jako typicky ženská povolání, takže názor žáků/ůň se genderovým stereotypům v segregaci trhu práce opět nevymyká.

10.1.4 Čtvrtá otázka rozhovoru

Čtvrtá otázka, která se vyskytovala v rozhovoru, se ptala: „*Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?*“ Zde se výběr možností opakovale jako u otázky první, tedy nabídka se opět skládala z: „*ano/spíše ano/spíše ne/ne*.“ Následující tabulka 6 nám ukazuje celkový souhrn odpovědí, jenž je rozdělen na dívky a chlapce.

Možnosti	Celkem	Dívky	Chlapci
ano	46,7 %	37 %	61,1 %
spíše ano	33,3 %	37 %	27,8 %
spíše ne	15,6 %	18,6 %	11,1 %
ne	4,4 %	7,4 %	0 %

Tabulka 6: Souhlasíte s genderovou polarizací povolání?

Zde pozorujeme, že s tímto dělením povolání zcela souhlasí zhruba polovina – 46,6 % a spíše souhlasí 33,3 %. Spíše nesouhlasí či úplně nesouhlasí 20%. Ze skupiny žáků a žákyň ze ZŠ téměř 80 % souhlasí s dělením povolání na vhodná pro ženy a vhodná pro muže. Tudíž u velké většiny z nich pozorujeme zakotvené genderové stereotypy v pohledu na genderovou segregaci trhu práce. Dívky mají v rámci této otázky větší rozptýl odpovědí. Možnosti „ano“ a „spíše ano“ jsou zde vyrovnané. U chlapců jasně převažuje souhlas. Srovnáme-li mladší a starší účastníky/ce, tak u mladších převažuje „ano“ (43,7 %), druhé je „spíše ano“ (31,3 %), třetí „spíše ne“ (21,8 %) a poslední „ne“ (3,1 %). U starších je na místě prvním „spíše ano“ (53,8 %), další je „ano“ (38,5 %) a nakonec „ne“ (7,7 %).

Nyní bych v tabulce 7 uvedla porovnání odpovědí na první a čtvrtou otázku. Tedy jaké kombinace ve vztahu mezi první a čtvrtou otázkou se objevovaly v odpovědích informátorů/ek.

První otázka	Čtvrtá otázka	Celkem	Dívky	Chlapci
ano	ano	37,8 %	29,6 %	50 %
ano	spíše ano	11,1 %	11,1 %	11,1 %
ano	spíše ne	0 %	0 %	0 %
ano	ne	2,2 %	3,7 %	0 %
spíše ano	ano	6,6 %	7,4 %	11,1 %
spíše ano	spíše ano	20 %	18,5 %	22,2 %
spíše ano	spíše ne	13,3 %	14,8 %	11,1 %
spíše ano	ne	2,2 %	3,7 %	0 %
spíše ne	ano	0 %	0 %	0 %
spíše ne	spíše ano	4,4 %	7,4 %	0 %
spíše ne	spíše ne	2,2 %	3,7 %	0 %
spíše ne	ne	0 %	0 %	0 %
ne	ano	0 %	0 %	0 %
ne	spíše ano	0 %	0 %	0 %
ne	spíše ne	0 %	0 %	0 %
ne	ne	0 %	0 %	0 %

Tabulka 7: Kombinace odpovědí na 1. a 4. otázku rozhovoru

Při porovnávání zmíněných dvou otázek můžeme sledovat, že 37,7 % zúčastněných zcela souhlasí s domněnkou, že rozdělení povolání podle pohlaví v naší společnosti existuje a zároveň zcela souhlasí s tím, že by to tak mělo být. Pokud ale

vezmeme všechny kombinace souhlasu s mírnějšími souhlasy („ano“ i „spíše ano“), celkový výsledek je 77,8 % všech informátorů/ek. Takže více jak ¾ žáků/yň vidí a zároveň souhlasí s genderovou polarizací povolání. Porovnáme-li dívky a chlapce, vidíme, že polovina chlapců zcela souhlasí v obou otázkách. U dívek je to 29,6 %, ale i přesto největší zastoupení ze všech odpovědí. Druhá nejčastější kombinace u žáků i žákyň je „spíše ano“ a „spíše ano“, takže pohledy chlapců a dívek na to, jak si myslí, že to v naší společnosti je s genderovou polarizací, se shodují s tím, co si oni sami myslí o tom, jak by to být mělo.

10.1.5 Pátá otázka rozhovoru

Pátá otázka, jež byla součástí rozhovoru, zněla: „Pokud ano, proč jsou některá povolání podle vás vhodná spíše pro ženy a pro muže?“ Tato otázka byla položena, jestliže informátor/ka odpověděli „ano“ nebo „spíše ano“ na otázku čtvrtou: „Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?“ Odpovědi zúčastněných jsem rozřadila do čtyř kategorií: *dané historicky*, *dané biologicky*, *dané kulturou*, *nebezpečné pro ženy*. Tyto kategorie vznikly podle toho, jaké příčiny žáci/žákyně nejčastěji uváděli jako zdůvodnění toho, proč jsou podle nich některá povolání vhodná pro muže a jiná vhodná pro ženy. U každého aktéra/ky uvádím nanejvýš dva důvody, neboť často tuto otázku zdůvodňovali jednou či dvěma kategoriemi.

Důvod	Celkem	Dívky	Chlapci
dané historicky	5,5 %	4,8 %	6,7 %
dané biologicky	61,1 %	61,9 %	60 %
dané kulturou	30,6 %	28,5 %	33,3 %
nebezpečné pro ženy	2,8 %	4,8 %	0 %

Tabulka 8: Výskyt důvodů souhlasu s genderovou polarizací

V tabulce 8 pozorujeme, že žáci a žákyně nejčastěji vidí příčinu v biologické danosti (kategorie *dané biologicky*). Celkem byla udána jako příčina dělení povolání podle pohlaví 22x, z toho bylo 13 dívek a 9 chlapců. Ze všech případů byla pouze 1x až na druhém místě, 21x obsadila první příčku. Jako druhé nejčastější zdůvodnění se vyskytovalo *dané kulturou*. Takto odpovědělo 6 žaček a 5 žáků.

Z těchto výsledků nám vyplývá, že 61,1 %, tedy téměř polovina, zúčastněných vidí příčinu v biologických rozdílech mezi pohlavími. A pouze 30,6 % v příčinách, které jsou dány konkrétní kulturou. V této skupině tak převažuje bipolární uvažování, které může mít základy v biologickém esencialismu, tedy v jednom z genderových optických skel autorky Sandry Bem.

Dále představuji několik přesných ukázek z rozhovoru, jak je řekli sami aktéři/ky. Nejvíce se opakovaly odpovědi tohoto typu: „*Muži mají víc síly, ženy jsou křehčí*“ [dívka, 13 let¹¹]. „*Psychické a fyzické rozdíly*“ [chlapec, 15 let¹²]. „*Muž silnější, žena citlivější*“ [dívka, 14 let¹³].

V následující odpovědi můžeme vidět rozpor v žákově uvažování: „*Žena je už od pradávna zvyklá na manuální práci. Samozřejmě má právo ale dělat práci i jako muž. Nestává se ale často, aby žena dělala práci, která se týká elektřiny, opravářství*“ [chlapec, 14 let¹⁴]. Chlapec si myslí, že žena má právo vykonávat mužskou práci, ale zároveň se s takovými případy ve společnosti nesetkáváme. V chlapcově uvažování jsou zakotveny genderové stereotypy, ovšem zároveň s nimi chlapec zcela nesouhlasí, jen je zvyklý na toto uspořádání společnosti.

V níže uvedených citacích se taktéž objevují stereotypy, které jsou podle informátorů/ek zakořeněny v historickém uspořádání společnosti. „*Muž má vydělávat více peněz a žena by měla být doma a starat se o rodinu*“ [chlapec, 13 let¹⁵]. V komentáři je navíc uvedené, že žák mluvil o svých rodičích. Je typické, že to co vidí děti doma, převádí na celou společnost. „*Tak chlapi jsou od jak živa považovaný za ty silnější, tak dělají ty těžší práce. Samozřejmě ne všichni. A oproti tomu ženy jsou spíš tam, kde jsou děti, nebo v té práci, která nevyžaduje tolik namáhavý práce, třeba sekretářka. Taky jsou spíš v povoláních, který souvisejí s nějakou péčí o krásu. Ženy si podle mě víc zakládají na vzhledu. Každý je prostě od přírody uzpůsobený něčemu*

¹¹ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ano. Mužská povolání: dělník, horník, traktorista. Ženská povolání: kadeřnice, kosmetička, učitelka.

¹² Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ano. Mužské povolání: dělník. Ženské povolání: vychovatelství.

¹³ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ano. Mužská povolání: řidič, opravář. Ženská povolání: učitelka, vychovatelka.

¹⁴ Odpovědi: První otázka: spíše ano; Čtvrtá otázka: ano. Mužská povolání: obchodnictví, zednictví, právnictví. Ženská povolání: prodavačka, zdravotní sestra, letuška.

¹⁵ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ano. Mužské povolání: „*Táta je podnikatel*“. Ženské povolání: kuchařka.

jinýmu. I když jsou určitě i výjimky, kdy dělá kadeřníka muž a taky je v tom dobřej. Ale třeba si nedovedu představit ženu jako automechaničku“ [dívka, 16 let¹⁶].

10.1.6 Šestá otázka rozhovoru

Nyní si představíme poslední položku z rozhovoru: „*Pokud ne, co je důvodem vašeho nesouhlasu?*“ Tato otázka byla zodpovězena v případě, že informátoři/ky odpověděli „*spíše ne*“ či „*ne*“ na čtvrtou otázku: „*Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?*“ U této otázky jsem vytvořila tři kategorie, do kterých jsem zařadila odpovědi účastníků/ic. Do první kategorie patří *svoboda volby*, do druhé názor, že muži i ženy mohou *povolání vykonávat na stejně dobré úrovni*. Do třetí zařazují *stereotypy a předsudky* jako důvody nesouhlasu rozdělení povolání dle pohlaví. Rozvrstvení odpovědí nám ukáže následující tabulka 9.

Důvod	Celkem	Dívky	Chlapci
svoboda volby	66,7 %	75 %	0 %
povolání vykonávají obě pohlaví na stejně dobré úrovni	22,2 %	12,5 %	100 %
stereotypy a předsudky	11,1 %	12,5 %	0 %

Tabulka 9: Výskyt důvodů nesouhlasu s genderovou polarizací

Nejčastěji, celkem 6x, se vyskytla kategorie *svoboda volby*, a to u dívek. Jedna dívka a jeden chlapec odpověděli, že *povolání* mohou *vykonávat stejně dobře* ženy i muži. O *stereotypech a předsudkách* mluvila pouze jedna dívka. Nejčastější názor předpokládá, že by mělo být samozřejmostí, aby se muži i ženy mohli svobodně rozhodnout, jakou profesi si zvolit a neměli by být diskriminováni kvůli svému pohlaví. Diskriminace může postihnout nejen ženské pohlaví, ale i mužské. Představme si, jak se například nahlíží na ženu, která se pohybuje v IT oboru, či na muže, který dělá zdravotního bratra v nemocnici. Obě povolání nejsou v těchto kombinacích typické a osoby se mohou setkat s nepříjemnými předsudky vůči jejich volbě zaměstnání.

Níže uvádím několik příkladů odpovědí na otázku šestou. Jako důvod nesouhlasu s rozdělením povolání na vhodná jen pro muže a vhodná jen pro ženy se

¹⁶ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: spíše ano. Mužská povolání: automechanik, zedník, řidič nákladňáku. Ženská povolání: učitelka ve školce, zdravotní sestra, kosmetička.

objevilo: „*Já osobně si myslím, že by každý měl dělat to, co se mu líbí*“ [dívka, 14 let¹⁷]. Zde bych kladně hodnotila, že dívka nevyjadřuje žádné stereotypní myšlenky a naopak předkládá názor, že každý může dělat jakoukoliv práci bez ohledu na pohlaví. Podobný názor vyjadřuje další žákyně: „*Myslím si, že dnes mohou vykonávat většinu povolání muži i ženy stejně dobře*“ [dívka, 14 let¹⁸]. Jako poslední představuji vzorný příklad, kdy dívka odsuzuje genderové stereotypy: „*Muži a ženy by neměli být nějak oddělování a omezování pouze podle pohlaví. Může být žena, která má například sílu podobnou muži a tím pádem zvládne vykonávat práci jako on a tak to může být i naopak*“ [dívka, 15 let¹⁹].

10.2 Studující na vyšším stupni vzdělávání

Druhou skupinu, skládající se ze studujících vyššího vzdělávacího stupně, tvoří celkem 45 aktérů/ek. Z toho 34 studentek a 11 studentů. Věkové rozmezí je širší než u předchozí skupiny, pohybuje se od 16 do 26 let. Průměrný věk je 20,3 let. Směrodatná odchylka se rovná 3,28. Studentů ze středních odborných škol či gymnázií je 23, studentů vysokých škol je 22.

10.2.1 První otázka rozhovoru

Znovu si připomeneme, že první otázka rozhovoru zněla: „*Domníváte se, že některá povolání jsou v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy? Zúčastnění volili z již zmíněné nabídky odpovědí: „ano / spíše ano / spíše ne / ne.“*“ Následující tabulka 10 nám ukazuje celkový souhrn odpovědí, jenž je rozdělen na studentky a studenty.

Možnosti	Celkem	Studentky	Studenti
ano	62,2 %	61,8 %	63,6 %
spíše ano	31,1 %	32,3 %	27,3 %
spíše ne	4,4 %	5,9 %	0 %
ne	2,2 %	0 %	9,1 %

Tabulka 10: Existuje genderová polarizace povolání?

¹⁷ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ne. Mužská povolání: opravář, elektrikář, dělník. Ženská povolání: uklízečka, družinářka.

¹⁸ Odpovědi: První otázka: spíše ne; Čtvrtá otázka: spíše ne.

¹⁹ Odpovědi: První otázka: spíše ano; čtvrtá otázka: ne.; mužské povolání: horník; ženská povolání: švadlena, chůva.

V této skupině se 93,3 % zúčastněných domnívá, že v naší společnosti existují povolání, která se považují za vhodná pouze pro muže či vhodná pouze pro ženy. Pokud bychom porovnali odpovědi mezi pohlavími, tak 94,1 % studentek a 90,9 % studentů odpověděli „ano“ či „spíše ano“. Rozdíl je tedy minimální. Pouze 6,6 % studentů/ek s tímto výrokem mírně nebo zcela nesouhlasí. Rozložení odpovědí je trochu jiné než u předchozí skupiny, ale míra souhlasu a nesouhlasu je zcela totožná. V této skupině převažuje více odpovědí „ano“. Opět tedy skoro celá skupina informátorů/ek pozoruje genderovou segregaci na trhu práce. Znovu upozorňuji, že v této otázce se nejedná o vlastní názor žen a mužů na genderovou polarizaci, ale zda se domnívají, že v naší společnosti tato genderová polarizace povolání existuje. Srovnáme-li názory středoškoláků a vysokoškoláků, tak studenti/ky SŠ stejnoměrně zvolili „ano“ (43,7 %) a „spíše ano“ (43,7 %). Na rozdíl od vysokoškoláků měli zastoupení i v možnostech „spíše ne“ (8,6 %) a „ne“ (4,3 %). U studentů/ek VŠ jasně převažuje odpověď „ano“ (81,8 %) nad „spíše ano“ (18,2 %). Vysokoškolští studenti/ky se častěji zapojují do pracovního procesu v podobě brigád, ale i větších úvazků, na rozdíl od středoškoláků/ček, kteří obvykle při škole vykonávají spíše praxe či letní brigády. Proto mohou mít vysokoškoláci/čky reálnější pohled na trh práce. Odpovídalo by tomu jejich zastoupení v možnosti „ano“ (81,8 %).

10.2.2 Druhá otázka rozhovoru

Druhá otázka rozhovoru zněla: „Pokud ano, která povolání jsou považována za vhodná pro muže?“ Jak již už víme, na otázku odpovídali studující, pokud při první zvolili možnost „ano“ nebo „spíše ano“. Následující tabulka 11 rozděluje vyjmenovaná povolání v rámci této skupiny do tří kategorií, které jsou stejné jako u skupiny předchozí: intelektuální, technicky zručné a fyzicky náročné. Opět jsem u každého aktéra/ky zaznamenala nanejvýš tři povolání.

Intelektuální	Technicky zručné	Fyzicky náročné
architekt	elektrikář	dělník
doktor	instalatér	farmář
IT pracovník	automechanik	fyzicky náročné
manažer	jeřábník	hasič
politik	zámečnick	horník

ředitel	tesař	kominík
	pyrotechnik	malíř (pokojů)
	tatér	myslivec
	řidič	policista
	silničář	popelář
	opravář	stavbař
	strojvedoucí	stěhovák
	traktorista	voják
	truhlář	výškové práce
		zaměstnanec ochranky
		zedník

Tabulka 11: Výčet vyjmenovaných mužských povolání rozdělený do tří kategorií

V tabulce 12 představuji výskyt povolání, jak byla rozdělena mezi účastníky/cemi rozhovoru. Celkový počet profesí je 36. Na tuto otázku odpovídalo celkem 42 lidí. Ti, kteří u první otázky („*Domníváte se, že některá povolání jsou v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy?*“) odpovídali „ano“ či „spíše ano“. Zbylí 3 jedinci odpověděli záporně, tudíž u nich otázka nebyla položena. Někteří informátoři/ky i v této skupině neuvedli konkrétní profesi, ale vyzdvihli klíčovou charakteristiku všech mužských povolání (viz tabulka 12, povolání č. 7).

	Povolání	Celkem	Studentky	Studenti
1.	architekt	0,94 %	1,16 %	0 %
2.	automechanik	7,54 %	9,3 %	0 %
3.	dělník	6,6 %	8,13 %	0 %
4.	doktor	2,83 %	3,48 %	0 %
5.	elektrikář	3,77 %	3,48 %	5 %
6.	farmář	0,94 %	1,16 %	0 %
7.	fyzicky náročné	0,94 %	0 %	5 %
8.	hasič	4,71 %	4,65 %	5 %
9.	horník	16,98 %	13,95 %	30 %
10.	instalatér	2,83 %	3,48 %	0 %
11.	IT pracovník	2,83 %	3,48 %	0 %
12.	jeřábník	0,94 %	0 %	5 %
13.	kominík	0,94 %	0 %	5 %
14.	malíř (pokojů)	0,94 %	1,16 %	0 %
15.	manažer	0,94 %	1,16 %	0 %
16.	myslivec	1,88%	1,16 %	5 %
17.	opravář	0,94 %	1,16 %	0 %
18.	policista	2,83 %	2,32 %	5 %
19.	politik	0,94 %	1,16 %	0 %
20.	popelář	0,94 %	1,16 %	0 %

21.	pyrotechnik	0,94 %	1,16 %	0 %
22.	ředitel	0,94 %	0 %	5 %
23.	řidič	7,54 %	9,3 %	0 %
24.	silničář	0,94 %	1,16 %	0 %
25.	stavbař	2,83 %	2,32 %	5 %
26.	stěhovák	0,94 %	1,16 %	0 %
27.	strojvedoucí	0,94 %	1,16 %	0 %
28.	tatér	0,94 %	1,16 %	0 %
29.	tesař	0,94 %	1,16 %	0 %
30.	traktorista	0,94 %	1,16 %	0 %
31.	truhlář	1,88 %	1,16 %	5 %
32.	voják	5,66 %	4,65 %	10 %
33.	výškové práce	0,94 %	0 %	5 %
34.	zámečnick	0,94 %	1,16 %	0 %
35.	zaměstnanec ochranky	0,94 %	1,16 %	0 %
36.	zedník	9,43 %	10,46 %	5 %

Tabulka 12: Výskyt mužských povolání

Ve výčtu povolání vidíme, že studenti a studentky vyjmenovali o 8 profesí více než v předchozí skupině žáci a žákyně ZŠ. Jako nejčastěji jmenované povolání se objevoval *horník*. Celkem ho vyslovalo 18 studentů/ek (ženy 12x, muži 6x). Druhou nejčastěji zmíněnou profesí byl *zedník* (ženy 9x, muži 1x). Třetí příčku obsadili *automechanik* a *řidič*, kteří byli vyjmenováni pouze ženami (oba 8x).

Vyjmenovaná povolání opět dělím do menších skupin, které jsou stejné jako u žáků a žákyň. Povolání *dělník*, *horník*, *jeřábník*, *stavbař*, *traktorista* a *zedník* řadím do skupiny *dělnické práce*. Tyto profese byly i v této skupině jmenovány celkově nejčastěji. *Horník* je dokonce nejčastěji zmíněné povolání všemi studenty. V ostatních případech převažují studentky. Do skupiny *služby technického zaměření*, která se umístila na druhé příčce, jsem zařadila tyto profese: *automechanik*, *elektrikář*, *instalatér*, *kominík*, *maliř*, *opravář*, *strojvedoucí*, *tesař*, *truhlář*, *výškové práce* a *zámečnick*. Muži mají větší zastoupení u *elektrikáře*, *kominika*, *truhláře* a *výškových prací*. *Automechanik* byl celkově třetí nejčastěji jmenované povolání, ostatní profese mají malé zastoupení. *Hasič*, *policista*, *voják* a *zámečnick* patří do skupiny třetí, *ochrana veřejnosti*, kde převažovaly muži. Pro *farmáře*, *myslivce*, *popeláře*, *pyrotechnika*, *řidiče*, *stěhováka* a *tatéra* jsem vytvořila skupinu se čtvrtým umístěním – *ostatní povolání*. Zde má výrazné zastoupení *řidič*, kterého jmenovaly pouze ženy. Poslední skupinu tvoří povolání, u kterých se *předpokládá studium na vysoké škole*: *architekt*,

doktor, IT pracovník, manažer, politik a ředitel. Tyto profese nemají velké zastoupení, kromě *doktora a IT pracovníka*, kteří byli řečeni 3x a vždy ženami.

10.2.3 Třetí otázka rozhovoru

Třetí otázka se ptá na ženská povolání: „*Pokud ano, která povolání jsou považována za vhodná pro ženy?*“ Pokud aktéři/ky odpověděli na otázku první („*Domníváte se, že některá povolání jsou v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy?*“) „*ano*“ či „*spíše ano*“, vyjmenovali zde, jaká povolání považují za vhodná pro ženy. V následující tabulce 13 uvádím výčet ženských povolání, které vyjmenovala skupina studentů a studentek z vyššího stupně vzdělávání. Ženská povolání rozdělují do čtyř kategorií: manuální, fyzická atraktivita, zručnost na detaily, péče o druhé. I v této skupině je počet vyjmenovaných profesí u ženských povolání menší než u mužských.

Manuální	Fyzická atraktivita	Zručnost na detaily	Péče o druhé
cukrářka	baletka/tanečnice	kadeřnice	asistentka/sekretářka
kuchařka	hosteska	kosmetička	chůva/au-pair
prodavačka	letuška	kostymérka	kojná
servírka	modelka	květinářka	pečovatelka
uklízečka		manikérka	psycholožka
		pedikérka	sociální pracovnice
		svatební koordinátorka	učitelka MŠ/ZŠ
		švadlena	vychovatelka
		vizážistka	zdravotní sestra
			žena v domácnosti

Tabulka 13: Výčet vyjmenovaných ženských povolání rozdělený do čtyř kategorií

Tabulka 14 nám opět zobrazí výskyt ženských povolání podle toho, jak je jmenovali studenti a studentky. Celkový počet profesí je 28. Na otázku odpovídalo 41 účastníků/cic.

	Povolání	Celkem	Studentky	Studenti
1.	asistentka/sekretářka	4,95 %	6,32 %	0 %
2.	baletka/tanečnice	1,98 %	1,26 %	4,54 %
3.	cukrářka	0,94 %	1,26 %	0 %
4.	hosteska	0,94 %	0 %	4,54 %

5.	chůva/au-pair	3,96 %	3,79 %	4,54 %
6.	kadeřnice	4,95 %	3,79 %	9,09 %
7.	kojná	0,94 %	1,26 %	0 %
8.	kosmetička	6,93 %	8,86 %	0 %
9.	kostymérka	0,94 %	1,26 %	0 %
10.	kuchařka	3,96 %	2,53 %	9,09 %
11.	květinářka	2,97 %	3,79 %	0 %
12.	letuška	0,94 %	0 %	4,54 %
13.	manikérka	2,97 %	2,53 %	4,54 %
14.	modelka	1,98 %	0 %	9,09 %
15.	pečovatelka	1,98 %	1,26 %	4,54 %
16.	pedikérka	0,94 %	1,26 %	0 %
17.	prodavačka	5,94 %	7,59 %	0 %
18.	psycholožka	0,94 %	1,26 %	0 %
19.	servírka	0,94 %	0 %	4,54 %
20.	sociální pracovnice	0,94 %	1,26 %	0 %
21.	svatební koordinátorka	0,94 %	1,26 %	0 %
22.	švadlena	1,98 %	0 %	9,09 %
23.	učitelka MŠ/ZŠ	20,79 %	25,31 %	4,54 %
24.	uklízečka	8,91 %	8,86 %	9,09 %
25.	vizážistka	0,94 %	1,26 %	0 %
26.	vychovatelka	2,79 %	0 %	13,63 %
27.	zdravotní sestra	10,89 %	12,65 %	4,54 %
28.	žena v domácnosti	0,94 %	1,26 %	0 %

Tabulka 14: Výskyt ženských povolání

Na prvním místě, jako nejčastěji uvedené ženské povolání se objevila *učitelka MŠ/ZŠ*, kterou zvolilo celkem 21 aktérů/ek (ženy 20x, muži 1x). Připomeňme si, že tato profese byla nejvíce jmenována i u skupiny žáků a žákyň. Na pozici druhé se umístila *zdravotní sestra*, jež byla zvolena 11x, z toho 10x ženami a 1x mužem. Na místě třetím byla *uklízečka*, kterou zmínilo 7 žen a 2 muži. U chlapců se na první příčce umístila *vychovatelka*, což můžeme přirovnat k učitelství na MŠ/ZŠ. Všechny tyto profese vykonávají v naší společnosti převážně ženy, tudíž pohled studentů a studentek se shoduje s genderově stereotypním pohledem na trh práce.

Vyjmenovaná povolání opět rozdělují do menších skupin, ve skupině studentek a studentů vyššího stupně vzdělávání mám u ženských povolání o skupinu více než u studujících ZŠ. Povolání *chůva/au-pair*, *kojná učitelka MŠ/ZŠ* a *vychovatelka* řadím do skupiny *péče o děti*. Tyto profese byly jmenovány celkově nejčastěji a to převážně ženami. Druhou příčku obsadila skupina povolání, které zařazuji do ostatních povolání: *asistentka/sekretářka*, *letuška*, *prodavačka*, *servírka*, *uklízečka*, *žena v domácnosti*.

U *letušky, servírky a uklízečky* převažují muži, v ostatních ženy. Třetí nejčastěji jmenovanou skupinu tvoří povolání, která jsou charakteristická *péčí o vzhled: kadeřnice, kosmetička, kostymérka, manikérka, pedikérka, svatební koordinátorka, švadlena, vizážistka*. Kadeřníci a švadlenu zmínili víckrát studenti, zbytek profesí studentky. *Pečovatelka, psychologka, sociální pracovnice a zdravotní sestra* spadají do skupiny *zdravotní péče*. Ženy v této skupině převládají a to hlavně u profese *zdravotní sestry*. Do předposlední skupiny, která je zde, na rozdíl od studujících ZŠ, navíc – *výrobní práce* patří: *cukrářka, kuchařka a květinářka*. *Kuchařku* jmenovali častěji muži, ostatní ženy. A nakonec skupina *práce s vlastním tělem: baletka/tanečnice, hosteska, modelka*. I tentokrát se tato skupina objevila až na posledním místě a častěji byla jmenována studenty.

10.2.4 Čtvrtá otázka rozhovoru

Čtvrtá otázka, jež byla součástí rozhovoru, se ptala: „*Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?*“ Zde se výběr možností opakoval jako u otázky první: „*ano / spíše ano / spíše ne / ne*.“ Následující tabulka 15 ukazuje celkový souhrn odpovědí, jenž je rozdělen na studenty a studentky.

Možnosti	Celkem	Studentky	Studenti
ano	13,3 %	2,9 %	45,5 %
spíše ano	55,6 %	61,8 %	36,3 %
spíše ne	17,7 %	23,5 %	0 %
ne	13,3 %	11,8 %	18,2 %

Tabulka 15: Souhlasíte s genderovou polarizací povolání?

Z tabulky sledujeme, že s dělením povolání na ženská a mužská souhlasí 68,9 % („*ano*“ 13,3 %, „*spíše ano*“ 55,6 %) aktérů/ek. 31 % studujících zvolilo možnosti „*spíše ne*“ (17,7 %) a „*ne*“ (13,3 %). I v této skupině převažují genderové stereotypy v pohledu na genderovou segregaci povolání, ale vidíme rozdíl 10 % oproti první skupině žáků a žákyň ve prospěch nesouhlasu. U žen převládá ze všech možností mírný souhlas s výrokem („*spíše ano*“ 61,8 %), pouze jedna studentka zvolila odpověď „*ano*“ (2,9 %). Naopak muži tuto odpověď volili nejčastěji („*ano*“ 45,5 %). Středoškoláci i vysokoškoláci nejčastěji volili mírný souhlas („*spíše ano*“ SŠ 47,8 %, VŠ 59,1 %).

Zajímavé je, že odpověď „ne“ vybralo více středoškoláků (17,5 %) oproti vysokoškolákům (9,1 %). Je možné, že studenti/ky VŠ mají reálnější názor na trh práce a myslí si, že jsou určitá povolání, která nemohou vykonávat ženy nebo naopak muži? Anebo jsou více zatěžkáni genderovými stereotypy oproti studentům/kám SŠ? To bohužel ze získaných údajů nelze zjistit.

Nyní v tabulce 16 uvádím porovnání odpovědí na první a čtvrtou otázku. Tedy jaké kombinace ve vztahu mezi první a čtvrtou otázkou se objevovaly v odpovědích aktérů/ek.

První otázka	Čtvrtá otázka	Celkem	Dívky	Chlapci
ano	ano	11,1 %	2,95 %	36,4 %
ano	spíše ano	35,5 %	38,2 %	27,3 %
ano	spíše ne	8,8 %	11,8 %	0 %
ano	ne	6,6 %	8,8 %	0 %
spíše ano	ano	2,2 %	0 %	9,1 %
spíše ano	spíše ano	20 %	23,5 %	9,1 %
spíše ano	spíše ne	4,4 %	5,9 %	0 %
spíše ano	ne	4,4 %	2,95 %	9,1 %
spíše ne	ano	0 %	0 %	0 %
spíše ne	spíše ano	0 %	0 %	0 %
spíše ne	spíše ne	4,4 %	5,9 %	0 %
spíše ne	ne	0 %	0 %	0 %
ne	ano	0 %	0 %	0 %
ne	spíše ano	0 %	0 %	0 %
ne	spíše ne	0 %	0 %	0 %
ne	ne	2,2 %	0 %	9,1 %

Tabulka 16: Kombinace odpovědí na 1. a 4. otázku rozhovoru

Porovnáváním výše zmíněných otázek sledujeme, že nejčastější kombinací byly možnosti „ano“ a „spíše ano“, kterou zvolilo 35,5 % informátorů/ek. Vezmeme-li všechny varianty souhlasů a mírných souhlasů („ano“ i „spíše ano“), vyjde nám, že 68,8 % studentů a studentek vidí, ale i souhlasí s genderovou polarizací na trhu práce. Pouze 15,4 % aktérů/ek s tím nesouhlasí. U mužů vidíme, že převažují souhlasy s oběma otázkami. Pouze jeden student uvedl, že spíše nesouhlasí s genderovou polarizací povolání, i když uvedl, že ji v naší společnosti vidí. Studentky tento nesouhlas uváděly častěji (29,45 %).

10.2.5 Pátá otázka rozhovoru

Pátá otázka zněla: „*Pokud ano, proč jsou některá povolání podle vás vhodná spíše pro ženy a pro muže?*“ Jak již víme, tato otázka byla položena, jestliže účastníci/ce v předchozí otázce („*Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?*“) odpověděli „*ano*“ nebo „*spíše ano*“. Odpovědi zúčastněných jsem na rozdíl od předchozí skupiny rozřadila pouze do tří kategorií: *dané historicky*, *dané biologicky*, *dané kulturou*. Tyto kategorie vznikly podle toho, jaké příčiny studenti/ky nejčastěji uváděli jako zdůvodnění toho, proč jsou podle nich některá povolání vhodná pro muže a jiná vhodná pro ženy. U každého aktéra/ky taktéž, jako ve skupině předchozí, uvádím nanejvýš dva důvody. Rozvrstvení vidíme níže v tabulce 17.

Důvod	Celkem	Studentky	Studenti
dané historicky	2,4 %	0 %	9,1 %
dané biologicky	65,9 %	70 %	54,5 %
dané kulturou	31,7 %	30 %	36,4 %

Tabulka 17: Výskyt důvodů souhlasu s genderovou polarizací

Jako nejčastější příčinu dělení povolání podle pohlaví volili studenti a studentky *biologické danosti*. Tento důvod byl uveden celkem 27 aktéry/kami (21 žen, 6 mužů). U všech studujících, kteří tuto otázku zodpovídali, byla kromě jednoho případu tato příčina hned na prvním místě. Na druhé příčce skončilo zdůvodnění *dané kulturou*. Tuto možnost zvolilo 9 žen a 4 muži, celkem 31,7 %. Pouze jeden student uvedl *historické danosti*. Z tabulky pozorujeme, že studentky i studenty zastávají více biologické příčiny, opět tedy převažuje bipolární uvažování. Tento názor volily vícekrát ženy. Můžeme se domnívat, že ženy častěji narážejí na omezení, která se připisují právě jejich biologickým danostem. Ony tyto postoje přijímají a vnímají je jako přirozené.

Nyní představím několik doslovných příkladů z rozhovorů, které se týkají této otázky. Nejčastější důvody souhlasu s rozdělením povolání na vhodná pro muže a vhodná pro ženy uváděli studenti/ky fyzickou silou či technické přemýšlení u mužů na rozdíl od citlivého přístupu u žen. „*Protože některá povolání vyžadují velkou fyzickou námahu a muži jsou obecně od přírody fyzicky zdatnější než ženy. Naopak ženy mají*

mnohem vyvinutější cit pro výchovu dětí“ [muž, 17 let, student SŠ²⁰]. „Muži mají prostorovou představivost, jsou technicky nadanější. Ženy mají zase větší cit pro estetiku“ [žena, 21 let, studentka VŠ²¹]. Následující příklad uvádí opět stejné důvody, ale zároveň zdůrazňuje tradiční pojetí tohoto genderového dělení povolání: „Souhlasím s tím, v případě mužských povolání zejména s ohledem na sílu a fyzickou náročnost těchto profesí. U povolání, která jsem označila jako spíše ženská, se jedná o určitý typ styku s lidmi, empatii a někdy bohužel i o tradici“ [žena, 23 let, studentka VŠ²²].

Další příklad zobrazuje typické genderově stereotypní myšlení: „Muži vykonávají fyzicky náročné práce a práce ve výškách, protože je to dáno biologicky už od pravěku. Muži chodili na lov a ženy byly doma a zpracovávaly kůže. No a ženská povolání vyžadují trpělivost, kterou muži tolik nemají. Navíc ženám v případě učitelek stačí jako odměna za jejich práci dětský smích a radost, ale muži chtějí hlavně materiální odměny“ [muž, 19 let, student SŠ²³]. Dalo by se říci, že student v podstatě tvrdí, že ženy by za svou práci nemusely být ani finančně odměňovány, neboť jim stačí jejich spokojenost z dobře odvedené práce. Za to u mužů je to přesně naopak. Zde můžeme pozorovat, že je stále ženská práce v naší společnosti podhodnocována. Přirovnává se k výchově dětí, kterou ženy zastávají v domácnosti, kde za ni taktéž nejsou placeny a kde jim jde právě o spokojenost svých potomků. Podobný názor se vyskytl i u další studentky: „Každý člověk chce samozřejmě od života něco trochu jiného, přesto si myslím, že muži potřebují takové povolání, ve kterém uplatní potřebu finančně zabezpečit rodinu, něco řídit, třeba trochu riskovat, vytvářet nějaké hmotné hodnoty. Připadá mi, že ženy chtějí spíše vytvářet dobré emoční zázemí, mají sklony k tomu, aby jednaly s lidmi, umějí se totiž také mnohdy víc podřídit, „více toho snesou“ než muži“ [žena, 22 let, studentka VŠ²⁴].

Studenti oproti studentkám častěji uváděli pouze jednoduchá vysvětlení fyzických rozdílů mezi pohlavími a tvrdili, že ženy patří spíše do domácnosti.

²⁰ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: spíše ano. Mužská povolání: voják, horník. Ženská povolání: vychovatelka, chůva.

²¹ Odpovědi: První otázka: spíše ano; Čtvrtá otázka: spíše ano. Mužská povolání: architekt, stavby vedoucí. Ženská povolání: vizážistka, kostymérka.

²² Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: spíše ano. Mužská povolání: dělník, automechanik, hasič. Ženská povolání: kosmetička, kadeřnice, prodavačka.

²³ Odpovědi: První otázka: spíše ano; Čtvrtá otázka: ano. Mužská povolání: horníci, výškové práce, stavbaři. Ženská povolání: švadleny, učitelka MŠ.

²⁴ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: spíše ano. Mužská povolání: horník, dělník, doktor. Ženská povolání: učitelka, květinářka, zdravotní sestra.

Studentky obvykle své odpovědi více rozváděly. Přestože souhlasily s genderovou polarizací povolání, připisovaly tuto příčinu tradici.

10.2.6 Šestá otázka rozhovoru

Přichází na řadu poslední položka rozhovoru: „*Pokud ne, co je důvodem vašeho nesouhlasu?*“ Tato otázka byla zodpovězena v případě, že aktéři/ky odpověděli „*spíše ne*“ či „*ne*“ na čtvrtou otázku: „*Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?*“ Uvedené tři kategorie se opakují jako v předchozí skupině: *svoboda volby, povolání vykonávají obě pohlaví na stejně dobré úrovni, stereotypy a předsudky*. Rozvrstvení odpovědí nám ukáže následující tabulka 18.

Důvod	Celkem	Studentky	Studenti
svoboda volby	7,7 %	9,1 %	0 %
povolání vykonávají obě pohlaví na stejně dobré úrovni	76,9 %	81,8 %	50 %
stereotypy a předsudky	15,4 %	9,1 %	50 %

Tabulka 18: Výskyt důvodů nesouhlasu s genderovou polarizací

V této skupině má nejhojnější zastoupení kategorie, která tvrdí, že *povolání mohou obě pohlaví vykonávat stejně dobře* (76,9 %). Tento důvod nesouhlasu s genderovou polarizací povolání zvolilo 81,8 % studentek. Mezi dalšími dvěma příčinami nesouhlasu, tedy *svobodou volby* a *stereotypy a předsudky*, nebyl již velký rozdíl. Zde bych připomněla, že žáci a žákyně ZŠ nejčastěji udali jako příčinu nesouhlasu s genderovou segregací na trhu práce *svobodu volby*. Tedy studující na vyšším stupni vzdělávání spíše uvažují v genderové perspektivě, kdežto studující ze ZŠ hledající podmínky ve svobodě všech a nerozdělují zde ženy a muže.

Dále představím několik příkladů odpovědí na poslední otázku rozhovoru. Důvody nesouhlasu s rozdělením povolání na vhodná jen pro muže a vhodná jen pro ženy byly tyto: „*Myslím si, že dříve toto rozlišení bylo vnímáno více než dnes. Dnes vykonávají všechna povolání muži i ženy*“ [muž, 16 let, student SŠ²⁵]. „*Myslím si, že i žena může být dobrou programátorkou nebo muž dobrým učitelem v MŠ, ačkoliv to*

²⁵ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ne.

nebyvá příliš časté. Vnímám to jako ozvláštnění“ [žena, 26 let, studentka VŠ²⁶]. Přestože si je studentka vědoma, že uvedená povolání nejsou typická pro jmenovaná pohlaví, vidí to jako pozitivní variantu, která může společnost určitým způsobem obohatit. Její uvažování je oproštěno od stereotypů. „Myslím si, že by každý měl mít svobodné právo volby, aniž by byl předem (například z informací v životopise) diskreditován kvůli předsudkům společnosti. Žena je stále vnímána v mnohých profesích jako „riziková“. Bud' hrozí otěhotnění, případně nemocné děti, nebo je brána jako příliš křehká, stres nezvládající bytost apod.“ [žena, 25 let, studentka VŠ²⁷]. Studentka zde zdůrazňuje velice časté kritérium, podle kterého jsou ženy přijímány či odmítány v zaměstnání. Zaměstnavatel se obvykle zajímá, zda žena plánuje rodinu nebo jak má staré děti. Muži se s tímto kritériem nesetkávají.

Následující příklad přesně popisuje genderové stereotypy, které mají lidé zažité, aniž by si to kolikrát uvědomovali: *„Podle mě je jedno, zda dané povolání vykonává muž nebo žena. Spíše v sobě máme pořád podvědomě zakořeněno, že některá povolání jsou vhodná spíše pro muže a jiný spíše pro ženy“ [žena, 22 let, studentka VŠ²⁸].*

10.3 Shrnutí

Obě skupiny byly tvořeny 45 aktéry/kami. První skupina žáků a žákyň ze ZŠ se skládala z 27 dívek a 18 chlapců. V druhé skupině studujících na vyšším vzdělávacím stupni bylo 34 žen a 11 mužů.

Z výsledků vyplývá, že jak první, tak druhá skupina se domnívá, že v naší společnosti jsou některá povolání považována za vhodná jen pro muže nebo vhodná jen pro ženy. V obou skupinách shodně s tímto výrokem souhlasí 93,3 % dotázaných. Většina zúčastněných tak potvrzuje existující genderovou segregaci na trhu práce.

Žáci a žákyně jmenovali jako nejčastější mužské povolání dělníka, horníka a automechanika. Studenti a studentky horníka, zedníka, automechanika a řidiče. Přestože nebyla předem dána nabídka povolání, obě skupiny vyjmenovali na prvních

²⁶ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: spíše ne. Mužská povolání: elektrikář, automechanik, IT specialista. Ženská povolání: zdravotní sestra, učitelka 1. stupně ZŠ, sekretářka.

²⁷ Odpovědi: První otázka: ano; Čtvrtá otázka: ne. Mužská povolání: stavebnictví, hornictví, automechanik. Ženská povolání: školství, zdravotnictví, babysitting.

²⁸ Odpovědi: První otázka: spíše ano; Čtvrtá otázka: spíše ne. Mužská povolání: dělník, opravář, voják. Ženská povolání: uklízečka, prodavačka.

příčkách podobná povolání. U mužských profesí tak převládají dělnické práce a služby technického zaměření.

Ženské povolání, které se objevilo u první i druhé skupiny na místě prvním, byla učitelka MŠ/ZŠ. Na dalších pozicích skončily zdravotní sestra, prodavačka a uklízečka. Opět se nám dívky a chlapci shodují se studentkami a studenty vyššího stupně vzdělávání, přestože ani zde nebyla vytvořena žádná nabídka ženských profesí.

Dále rozhovor zjišťoval, zda informátoři/ky souhlasí s dělením povolání na vhodná pro muže a vhodná pro ženy. První skupina s tímto rozdělením souhlasí v 80 %, druhá skupina o trochu méně, a to v 68,9 %. Ale znovu můžeme pozorovat, že se studující ZŠ téměř shodují se studujícími SŠ a VŠ v názoru, jak by měl vypadat trh práce z genderového hlediska.

Důvody souhlasu s bipolárním rozdělením povolání byly rozděleny do tří kategorií: dané historicky, dané biologicky a dané kulturou. Obě skupiny vidí jako nejčastější příčinu tohoto dělení v biologických danostech a to v 63,9 % žáci a žákyně a v 65,9 % studenti a studentky. Na druhém místě jsou příčiny dané kulturou, kde se obě skupiny přibližují (první skupina 30,6 %, druhá skupina 31,7 %).

Do tří kategorií byly rozděleny i důvody nesouhlasu s dělením povolání na vhodná pro muže a vhodná pro ženy: svoboda volby, obě pohlaví vykonávají povolání na stejně dobré úrovni a stereotypy a předsudky. Toto je první otázka, kde se názory mezi skupinami neshodují. Dívky a chlapci udávali jako nejčastější důvod nesouhlasu s genderovou segregací povolání svobodu volby (66,7 %), u studentů a studentek to bylo přesvědčení, že ženy i muži mohou stejně dobře vykonávat povolání, které nemusí být zrovna typické právě pro jejich pohlaví. Tento názor sdílelo 76,9 % aktérů/ek z druhé skupiny.

11.Diskuse

V této kapitole se budu snažit o porovnání výsledků svého výzkumu s literaturou, kterou jsem uvedla v teoretické části práce. Ve výsledcích mého výzkumu se většina teorií o genderově stereotypním uvažování potvrdila. Závěry jsou v souladu s výchozími předpoklady a očekáváním. Tento fakt sám o sobě dokazuje, že celá společnost je pod silným vlivem genderových stereotypů. Přestože výzkum nepřinesl

zásadní překvapení, domnívám se, že výsledky poskytují zajímavý pohled na názory současné mládeže týkající se genderové segregace povolání.

U žáků a žákyň základních a středních škol v České Republice bylo zjištěno, že studující dělí obory na vhodné pro dívky a vhodné pro chlapce. Tam, kde je kladen důraz na péči a vztahovost, emocionalitu a humanitní obory dospívající vnímají jako dívčí obory. Naopak obory technické jsou dle jejich mínění vhodné pro chlapce. Rozdíly se ovšem našly i u jednotlivých oborů v oblasti mocenské, kde se objevuje různé finanční ohodnocení či společenská prestiž mezi muži a ženami (Smetáčková, 2005). Balcar, Havlena a Hlad'o (Hlad'o, 2012) také potvrdili, že technické obory si volí spíše chlapci. Tato zjištění korespondují s výsledky mého šetření. Obě výzkumné skupiny jmenovaly povolání vhodná pro muže a vhodná pro ženy, která odpovídají těmto oborům.

Podle Smetáčkové (2005) označili dospívající za nejvhodnější povolání pro muže hornictví a řízení nákladního auta. Vyučování malých dětí a estetická péče o fyzický vzhled byly nejčastěji volené profese pro ženy. Dle mého výzkumu žáci a žákyň volili jako nejčastější mužská povolání dělníka, horníka, automechanika a řidiče, studující SŠ a VŠ horníka, zedníka, automechanika a řidiče. Přestože mé výzkumné skupiny neměly připravenou nabídku povolání, jako aktéři/ky z výzkumu Smetáčkové (2005), i zde volili mezi nejčastějšími mužskými povoláními horníka a řidiče. Učitelka v mateřské či základní škole, zdravotní sestra, prodavačka a uklízečka byla nejčastěji vyřčená ženská povolání v mém výzkumném šetření. Učitelství, jež je označené na prvním místě, se shoduje s výše uvedeným výzkumem. Profese zabývající se estetickou péčí o fyzický vzhled byly u žáků a žákyň také druhou nejčastější skupinou jmenovaných povolání, u studujících na vyšším stupni vzdělávání se umístily až na místě třetím. Všechny tyto stereotypní představy o povoláních mohou mít na dospívající normativní vliv. Tedy pokud si chlapec bude myslet o nějakém povolání, že je vhodné pouze pro ženy, s velkou pravděpodobností takové povolání nevezme v úvahu i přesto, že jeho schopnosti by takové profesi odpovídaly. To samé platí samozřejmě i naopak (Smetáčková, 2005).

Podle Renzetti a Curran (2005) je stereotypní uvažování nastaveno tak, že typická žena je starostlivá s pečovatelskými sklony pečovat a stará se o svůj zevnějšek. Naopak typický muž je technicky a sportovně založený, soupeřivý a ctízádnostivý. Dle

jmenovaných povolání mohu usoudit, že uvažování obou výzkumných skupin koresponduje i s tímto stereotypním modelem muže a ženy.

V období dospívání se u pubescentů objevuje návrat k genderovým stereotypům, neboť osobní nejistota pubescentů se projevuje mimo jiné sníženou tolerancí (Janošová, 2008). Z výsledků vlastní analýzy mohu potvrdit, že u žáků a žákyň převažovalo stereotypní uvažování v pohledu na genderové rozdělení trhu práce.

Dle výzkumu A. Křížkové (2009) je každá jedenáctá žena ošetřovatelkou či zdravotní sestrou, což je druhé nejčastější povolání, kde jsou koncentrovány ženy. Každý dvacátý muž v České Republice je řidičem, v tomto případě je to třetí nejčastější povolání, kde jsou koncentrováni muži. Vzhledem k tomu, že jak žáci/kyně ZŠ, tak studující na SŠ a VŠ, volili profesi zdravotní sestry na druhém místě, shodují se jejich představy o vhodném ženském povolání s realitou. To samé platí u mužských povolání, kde řidič byl v obou skupinách taktéž jmenován mezi prvními třemi profesemi, jež jsou vhodné pro muže.

Před vstupem do výzkumu jsem se ve svém okolí setkávala se silně stereotypními názory na dělení profesí podle pohlaví. Zajímalo mě proto, zda mají tento stereotypní názor i žáci a žákyně, kteří teprve stojí před svou volbou povolání. I přes to, že jsou výsledky přesvědčivé, je třeba konstatovat, že vycházejí z celkem malého množství studujících, aby se daly zobecnit. Přesto se výsledky víceméně shodují s výzkumem Smetáčkové (2005), který byl proveden na necelých 1500 žácích a žákyních základních škol.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se věnovala procesu volby povolání z genderového hlediska se zaměřením na studující posledních ročníků základní školy.

V první, teoretické, části jsem definovala pojmy, jež jsou relevantní k tématu práce. Vysvětlila jsem pojmy gender, genderové stereotypy, genderová socializace a vývojové období dospívání. Pojednala jsem o volbě povolání a faktorech, které nás mohou během tohoto procesu ovlivňovat.

Ve druhé, empirické, části jsem provedla vlastní výzkumné šetření. Charakterizovala jsem výzkumnou strategii, výzkumný soubor, metody sběru a zpracování dat. Následně jsem prezentovala výsledky. Nakonec jsem v diskusi konfrontovala zjištění z mého šetření s odbornou literaturou.

Cílem této práce bylo zjistit, jaký názor mají studující v posledních ročníkách ZŠ na genderovou segregaci povolání na trhu práce a zda se jejich názory mezi dívkami a chlapci liší či shodují. Taktéž jsem tyto zjištění chtěla porovnat s pohledem studentů a studentek, kteří studují již na vyšším stupni vzdělávání. Na základě těchto cílů jsem si položila následující výzkumné otázky: 1) Rozdělují žáci a žákyně povolání na vhodná pro muže a vhodná pro ženy? Liší v přesvědčení dívky a chlapci? 2) Jaké příčiny žákyně a žáci vidí v tomto dělení? 3) Liší se tyto názory žáků a žákyně ZŠ od studujících na vyšším stupni vzdělávání?

Z údajů z rozhovorů, které jsem analyzovala, vyplývá, že žáci a žákyně rozdělují povolání na vhodná pro muže a vhodná pro ženy. Celkově s tímto dělením souhlasilo 80 % informátorů/ek, což je převážná většina. Srovnáme-li dívky a chlapce, tak chlapci převažují s 88,9 % v souhlasu s genderovou polarizací povolání nad dívkami, které v 26 % neuznávají toto dělení profesí na vhodné pro ženy a vhodné pro muže. Přesto můžeme v celé skupině sledovat převládající genderové stereotypy v pohledu na trh práce.

Jako nejčastější příčiny tohoto dělení vidí žáci a žákyně biologické rozdíly mezi muži a ženami. V této příčině se dívky i chlapci shodovali, celkově ji udalo 61,1 % aktérů/ek. Druhým důvodem bipolárního dělení profesí podle studujících ZŠ jsou příčiny dané kulturou (30,6 %). V tomto pohledu mírně převažovali chlapci (33,3 %)

nad dívkami (28,5 %). Poslední příčinou byly historické danosti, tu však uvedli pouze jeden žák a jedna žákyně.

Studenti a studentky z vyššího vzdělávacího stupně taktéž rozdělují povolání na vhodná pro muže a vhodná pro ženy. Přestože jich bylo méně než u žáků a žákyň, a to 68,9 %, jedná se stále o více jak dvě třetiny zúčastněných. I zde muži (81,8 %) převažují v souhlasu nad ženami (64,7 %). I v příčinách tohoto bipolárního dělení profesí se obě skupiny shodují, neboť nejčastější důvod u studentů a studentek byly taktéž biologické rozdíly (65,9 %). Tentokrát ovšem převažují ženy (70 %) nad muži (54,5 %). Studenti (36,4 %) naopak převládají nad studentkami (30 %) v příčině druhé, která je stejná jako u předchozí skupiny - rozdíly jsou dané kulturou (31,7 %). Poslední příčinou byly opět historické danosti, které uvedl pouze jeden student.

Závěrem tak mohu posoudit, že obě skupiny, tedy studující na základním vzdělávacím stupni a studující na vyšším vzdělávacím stupni, se v pohledu na genderovou segregaci trhu práce od sebe příliš neliší. Převládá u nich genderově stereotypní pohled na bipolární rozdělení povolání, stejně jako genderově stereotypní pohled na příčiny tohoto dělení.

Na základě realizovaného výzkumu se nabízí možnost pro jeho rozšíření. Bylo by například přínosné zjistit, zda by se po zapojení genderové problematiky do výuky na základních školách, názory žáků a žákyň v rámci tohoto tématu změnily nebo zůstaly stejné. Dle mého názoru by genderová problematika měla být součástí výuky již na základních školách, aby se tak případně předešlo nechtěným stereotypním volbám povolání.

Myslím si, že mě práce obohatila a její zpracování pro mě určitě bylo přínosem. Prohloubila jsem své znalosti genderové problematiky a volby povolání, která je součástí každého z nás.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura:

1. **HARTL, Pavel.** *Psychologický slovník*. 2. vydání. Praha: Budka, 1994. 297 s. ISBN 80-90 15 49-0-5.
2. **HENDL, Jan.** *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
3. **HLAĎO, Petr.** *Profesní orientace adolescentů. Poznatky z teorií a výzkumů*. Brno: Konvoj, 2012. 140 s. ISBN 978-80-7302-164-1.
4. **JANOŠOVÁ, Pavlína.** *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada, 2008. 285 s. ISBN 978-80-247-2284-9.
5. **KARSTEN, Harmut.** *Ženy – muži. Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. 184 s. ISBN 80-7367145-X.
6. **KIMMEL, S. Michael.** *The Gendered Society*. New York: Oxford University Press, 2000. 315 s. ISBN 0-19-512587-8.
7. **LANGMAJER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ.** *Vývojová psychologie*. 3. přepracované a doplněné vydání, 1. vydání v Gradě. Praha: Grada, 1998, 343 s. ISBN 80-7169-195-x.
8. **LINHART, Jiří, Alena VODÁKOVÁ a Miloslav PETRUSEK.** *Velký sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1996, 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.
9. **LIPPA, Richard A.** *Pohlaví: příroda a výchova*. 1. vydání. Praha: Academia, 2009. 432 s. ISBN 978-80-200-1719-2
10. **MACRAE, C. Neil, Charles STANGOR a Miles HEWSTONE.** *Stereotypes & Stereotyping*. New York: The Guilford Press, 1996. ISBN 7-57230-053-1.
11. **NAKONEČNÝ, Milan.** *Sociální psychologie*. Vydání 1. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
12. **OAKLEY, Ann.** *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. 171s. ISBN 80-7178-403-6.
13. **PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE.** *Profi-volba z deváté třídy*. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005, 159 s. ISBN 80-7290-216-4.

14. **PRŮCHA Jan, Jiří MAREŠ a Eliška Walterová.** *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003, 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
15. **RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN.** *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2005. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
16. **SMETÁČKOVÁ, Irena a kol.:** *Genderové aspekty přechodu žáků/yně mezi vzdělávacími stupni. Interní závěrečná výzkumná zpráva*. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2005.
17. **SMETÁČKOVÁ, Irena, Klára VLKOVÁ.** *Gender ve škole. Příručka pro vyučující předmětu občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s., 2005. 191 s. ISBN 80-903331-2-5.
18. **VÁGNEROVÁ, Marie.** *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000, 522 s. ISBN 80-7178-308-0.
19. **VENDEL, Štefan.** *Kariérní poradenství*. Praha: Grada, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-1731-9.
20. **VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK.** *Sociální psychologie*. 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2008. 404 s. ISBN 978-80-247 -1428-8.
21. **ZAPLETALOVÁ, Jana a Hana VAŇKOVÁ.** *Kariérové poradenství – přítomnost a budoucnost*. Vydání 1. Praha: IPPP, c2006, 276 s. ISBN 80-86856-21-6.

Elektronické zdroje:

1. **CZABANOVÁ, Petra.** *Genderové stereotypy a dětský časopis Čtyřlístek*. Nепublikovaná bakalářská práce. Praha: FHS UK, 2007.
2. *E_Úvod do společenskovedních metod*. Powerpointová prezentace. [cit. 15.6.2015].
Dostupné z: <<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>>
3. **HEDIJA, Veronika, Petr MUSIL.** *Genderová mzdová mezera*. Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, 2010. [cit. 24.6.2015].
Dostupné z:
<https://is.muni.cz/do/econ/soubory/oddeleni/centrum/papers/12Hedija_Musil.pdf>

4. **HYDE, J. Shibley.** *The Gender Similarities Hypothesis.* American Psychologist, Vol 60(6), 2005. [cit. 24.6.2015]. Dostupné z:
<<http://www.apa.org/research/action/difference.aspx>>
5. **Křížková, Alena.** *Genderová segregace českého trhu práce. Kvantitativní a kvalitativní obraz.* 2009. Dostupné z:
<<http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=305>>
6. Genderstudies.cz. *Nižší kariérové šance (zastoupení ve vyšších rozhodovacích a řídicích pozicích).* [cit. 24.6.2015]. Dostupné z:
<<http://www.genderstudies.cz/download/sance.pdf>>
7. *Základní pojmy z metodologie.* Powerpointová prezentace. [cit. 15.6.2015]. Dostupné z:
<[http://is.muni.cz/elportal/estud/fss/ps06/psy112/Vaculik M. Jezek S. Wortner V. 2006 - Zakladni pojmy z metodologie.pdf](http://is.muni.cz/elportal/estud/fss/ps06/psy112/Vaculik_M._Jezek_S._Wortner_V._2006_-_Zakladni_pojmy_z_metodologie.pdf)>

PŘÍLOHY

Příloha 1 – Ukázka formy strukturovaného rozhovoru

V následující příloze představuji popis úkolu a strukturu rozhovoru, jež byla zadána na kurzu studentům/kám. Původně byla tabulka na šířku, a tak větší prostor na odpovědi a poznámky, ovšem do své přílohy jsem to upravila do této podoby na výšku.

Rozhovor o genderové segregaci povolání

Následující tabulka obsahuje doporučené otázky pro rozhovor. V závislosti na věku můžete formulace otázek upravit. V případě vašeho zájmu otázky doplňte dalšími. První sloupec představuje otázky v přibližném znění, v jakém by mohly být položeny. Do druhého sloupce zaznamenejte odpověď. Do třetího sloupce můžete připsat váš komentář.

Vaším úkolem je provést stručný rozhovor s pěti osobami, nejlépe studujícími na ZŠ či SŠ nebo s vyučujícími, případně rodiči dětí ve školním věku. Ke každé osobě vyplňte jednu tabulku. Soubor s pěti vyplněnými tabulkami odevzdejte do aplikace Moodle.

Otázka	Odpověď	Poznámky
1. Domníváte se, že některá povolání jsou v naší společnosti považována za vhodná jen pro muže nebo jen pro ženy?	Ano - Spíše ano - Spíše ne - Ne	
2. Pokud ano, která povolání jsou považována za vhodná pro muže?		
3. Pokud ano, která povolání jsou považována za vhodná pro ženy?		
4. Souhlasíte vy osobně s tímto rozdělením povolání na vhodná pro ženy a pro muže?	Ano - Spíše ano - Spíše ne - Ne	
5. Pokud ano, proč jsou některá povolání podle vás vhodná spíše pro ženy a jiná spíše pro muže?		
6. Pokud ne, co je důvodem vašeho nesouhlasu?		
Identifikační otázky	Žena - Muž Věk: Vzdělání: Povolání:	

Tabulka 19: Připravená forma strukturovaného rozhovoru

Příloha 2 – Výčet všech povolání

	Mužská povolání	Ženská povolání
1.	architekt	asistentka/sekretářka
2.	automechanik	baletka/tanečnice
3.	dělník	cukrářka
4.	doktor	družinářka
5.	elektrikář	fyzicky nenáročná
6.	farmář	hosteska
7.	fyzicky náročné	chůva/au-pair
8.	hasič	kadeřnice
9.	horník	kojná
10.	hrobník	kosmetička
11.	instalatér	kostymérka
12.	IT pracovník	kuchařka
13.	jeřábník	květinářka
14.	kominík	letuška
15.	malíř (pokojů)	manikérka
16.	manažer	modelka
17.	myslivec	pečovatelka
18.	opravář	pedikérka
19.	policista	prodavačka
20.	politik	psycholožka
21.	popelář	servírka
22.	právník	sociální pracovnice
23.	prostitut	striptérka/společnice
24.	pyrotechnik	svatební koordinátorka
25.	ředitel	švadlena
26.	řidič	učitelka MŠ/ZŠ
27.	silničář	uklízečka
28.	skladník	vizážistka
29.	stavbař	vychovatelka
30.	stěhovák	zdravotní sestra
31.	strojvedoucí	žena v domácnosti
32.	tatér	
33.	tesař	
34.	traktorista	
35.	truhlář	
36.	vedoucí	
37.	voják	
38.	výškové práce	
39.	zámečník	
40.	zaměstnanec ochranky	
41.	zedník	

Tabulka 20: Výčet všech zmíněných povolání oběma skupinami